

М.Ҳ.ЖИЯНОВ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ
ҲУҚУҚИДА МУРАККАБ ЯҒОНА ЖИНОЯТ
ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА МУРАККАБ
ЯГОНА ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ
ВА ТУРЛАРИ**

(ўқув қўлланмаси)

Муаллиф: **М.Х.Жиянов**, юридик фанлар номзоди, доцент.

Маъсул муҳаррир: **Й.Раҳимов**, юридик фанлар доктори.

Такризчилар: **Ф.Тоҳиров**, Тошкент Давлат юридик институти
жиноят ҳуқуқи кафедраси мудири, юридик
фанлар номзоди, доцент.

М.Усмоналиев, Тошкент Давлат юридик
институти жиноят ҳуқуқи кафедраси доценти,
юридик фанлар номзоди.

М.Х.Жиянов

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА МУРАККАБ
ЯГОНА ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ.** (Ўқув қўлланма)
“ФАРФОНА” нашр., 2005 йил - 48 б.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги олий ўқув
юртлариаро илмий-услубий бирлашмалар фаолиятини мувофиқлаштирувчи
кенгаш қарорига кўра ўқув қўлланма сифатида нашрга тавсия қилинган.

© “ФАРФОНА” нашриёти, 2005 йил.

К И Р И Ш

1994 йил 22 сентябрда мустақил Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг қабул қилиниши, унда бир қанча жиноятлар институтига қатор янгиликларнинг киритилиши, давлатимиз тарихида биринчи марта мураккаб ягона жиноятларнинг айрим турларига қонун даражасида таъриф берилиши ягона жиноятларнинг назарий томонларини алоҳида ўрганишни, бу турдаги жиноятларни квалификация қилишда тергов-суд амалиётида шаклланаётган ёндашувларни таҳлил қилишни ва зарур илмий асосланган тавсияларни ишлаб чиқишни тақазо этади.

Мазкур мавзу юзасидан ёзилган юридик адабиётларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, мураккаб ягона жиноятлар юзасидан ўзбек тилида ёзилган юридик адабиётлар етарли даражада эмас. Ўзбек тилида мавзу юзасидан асарлар чоп қилган муаллифлар тоифасига юридик фанлар номзоди, доцент М.Усмоналиевни киритиш зарур. Чунки у жиноят ҳуқуқининг умумий қисмига бағишланган дарсликда мураккаб ягона жиноятлар хусусида кенг маълумот берган. Бундан ташқари, ИИВ Академияси томонидан тайёрланган “Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар”да мураккаб ягона жиноятларга кенг эътибор қаратилган. Ушбу мавзу юзасидан илмий асосланган тавсиялар Россия Федерациясида рус тилида чоп қилинган айрим дарсликларда ҳам учрайди. Мураккаб ягона жиноятлар муаммоси Россия Федерациясида чоп қилинган юридик адабиётларда жиноят ҳуқуқи назарияси ва тергов-суд амалиёти даражасида таҳлил қилинса, Ўзбекистонда нафақат жиноят ҳуқуқи фани ва тергов-суд амалиёти даражасида ўрганилади, балки норматив-ҳуқуқий йўл билан тартибга солингани билан фарқ қилади.

Мазкур ўқув қўлланмаси муаллиф томонидан 2002 йилда чоп қилинган “Бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик”¹ ўқув қўлланмасининг мантиқий давоми ҳисобланади. Уни ёзишдан асосий мақсад Ўзбекистон Республикасининг амалдаги жиноят ҳуқуқида мураккаб ягона жиноятларни тартибга солишни, уларнинг алоҳида турларини ўрганиш ва тергов-суд амалиёти билан солиштириш ҳамда тегишли тавсия ва таклифларни киритиш.

Мазкур ўқув қўлланмасида мураккаб ягона жиноят тушунчаси, белгилари ва турлари ҳамда унинг бир қанча жиноят содир этишдан фарқлари ўрганилган.

Мазкур тадқиқотнинг янгилиги шундан иборатки, унда мураккаб ягона жиноятларни тартибга солиб турувчи ҳуқуқий нормалар ва бу борада ёзилган илмий мақола ва рисолалар асосида илмий қарашлар мужассамлашган алоҳида ўқув қўлланмаси ёзишга ҳаракат қилинган.

¹ Жиянов М.Х. Бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик. Фарғона, 2002

1-§. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ ҲУКУҚИДА МУРАККАБ ЯГОНА ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ

Жиноят тушунчаси жиноят ҳуқуқининг марказий институтларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 14-моддасига мувофиқ жиноят қонуни “билан таъқиқланган, айбли ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) жазо қўллаш таҳдиди билан жиноят деб топилади”. Жиноят қонунининг ушбу моддасида берилган жиноятнинг умумий таърифи уни ҳуқуқбузарликнинг бошқа турларидан фарқлаш учун зарур бўлган барча белгиларга эга. Аммо ушбу тариф “Қайси жиноий қилмиш содир қилинган ва у ЖК нинг қайси моддаси (ёки тегишли моддасининг қисми) бўйича квалификация қилиниши керак?” деган саволга жавоб бера олмайди. Муайян қилмишнинг жиноийлиги ва жазога сазоворлигини аниқлаш учун Жиноят кодекси Махсус қисми қоидаларига (мазкур қонуннинг Умумий қисми қоидаларини ҳам инobatга олган ҳолда) мурожаат қилиш зарур, чунки Махсус қисм бир моддасида ёки бир моддасининг қисмида муайян жиноятга таъриф берилган.

Жиноят қонунининг 14-моддасида берилган жиноят таърифи ва мазкур қонуннинг Махсус қисми бир моддаси (ёки бир моддасининг қисми)да ифода этилган муайян жиноят тушунчаси фалсафий нуқтаи назардан умумий ва хусусий муносабатда бўлади. Бошқача қилиб айтганда, Махсус қисмнинг бир моддасида ёки бир моддасининг тегишли қисмида ифода этилган муайян жиноят бир вақтнинг ўзида жиноят қонуни билан таъқиқланган барча ижтимоий хавфли қилмишларга хос бўлган умумий белгиларга ва фақат унинг ўзига хос бўлган хусусий белгиларга эга бўлади. Қонун чиқарувчи муайян қилмишни ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, айбли ва жазога сазовор қилмиш сифатида жиноят қонуни Махсус қисмининг у ёки бу моддаси (ёки тегишли моддасининг қисми)да ифода этар экан, у ушбу қилмишни тамом бўлган ягона жиноят деб ҳисоблайди. Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Жиноят кодекси Махсус қисми ҳар бир моддаси (алоҳида ҳолатларда бир моддасининг тегишли қисми ҳам) битта, ягона тамом бўлган жиноятга (Умумий қисм қоидаларини назарда тутган ҳолда) бағишлагандир.

Жиноят кодекси 14-моддасида берилган таърифга кўра содир этилган қилмишни ягона жиноят деб тан олиш учун у ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, айбли ва жазога сазовор бўлиши талаб этилади. Энди ягона жиноят ҳуқуқий белгиларининг ҳар бирига алоҳида тўхталсак.

Ҳар қандай жиноятнинг асосини ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, айрим ҳолатларда эса бир неча ҳаракатларни ўз ичига олган ҳаракатлар тизими ташкил қилади. Ҳаракат деганда шахснинг фаол ҳулк-

атвори тушунилади. Фаол ҳуққ-атвор деганда эса, одамнинг тана ҳаракати ва бунинг натижасида атроф-муҳитда юз берган ўзгаришлар ҳамда одамнинг табиат ва техник воситалардан жиноят содир қилиш мақсадида фойдалана билиши тушунилади.

Давлатимизнинг жиноят қонунисида қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги деганда нимани тушуниш зарурлиги норматив асосда белгилаб қўйилган. Жиноят кодекси 14-моддаси иккинчи қисмига мувофиқ “Ушбу Кодекс билан қўриқладиган объектларга зарар етказадиган ёки шундай зарар етказиш реал хавфини келтириб чиқарадиган қилмиш ижтимоий хавфли қилмиш деб топилади”. Бошқача қилиб айтганда, жиноят қонуни билан қўриқладиган объектларга зарар етказмайдиган ёки шундай зарар етказиш реал хавфини келтириб чиқармайдиган қилмиш ижтимоий хавфли қилмиш деб топилмайди, шунинг учун ҳам жиноят ҳуқуқини қизиқтирмайди.

Қилмишнинг ҳуқуққа хилофлиги деганда шахс томонидан содир этилган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) амалдаги жиноят қонунининг у ёки бу нормасида жиноят сифатида назарда тутилган бўлиши тушунилади. Жиноят ҳуқуқи нормалари Жиноят кодексининг моддаси ёки моддасининг қисми шаклида ифода этилади.

Қилмишнинг жазога сазоворлиги деганда шахс томонидан содир этилган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) учун амалдаги жиноят қонунининг у ёки бу нормасида муайян жазо белгиланган бўлиши тушунилади.

Қилмишнинг айбли содир этилиши деганда содир этилган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) га нисбатан шахснинг қасд ёки эҳтиётсизлик шаклидаги руҳий муносабати тушунилади. Жиноят ҳуқуқини шахс онги ва иродаси доирасидаги руҳий муносабат билан содир этилган қилмишлар қизиқтиради. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 24-моддасига мувофиқ “агар шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфлилиги хусусиятини англамаган, англаши мумкин ва лозим ҳам бўлмаган ёки унинг ижтимоий хавфли оқибатларига қўзи етмаган ва ишнинг ҳолатларига қўра қўзи етиши мумкин ва лозим ҳам бўлмаган бўлса, бундай қилмиш айбсиз ҳолда содир этилган деб топилади”. Шунинг учун онгсиз ва шахснинг иродасига бўйсунмаган ҳолда содир этилган (рефлектор, инстинктив, импульсив) қилмишлар жиноят деб эътибор этилмайди¹.

Ягона жиноят тушунчаси юзасидан жиноят ҳуқуқи мутахассислари ўртасида яқдил фикр йўқ. Лекин сўнгги ўттиз йил ичида кўпчилик олимларнинг эътиборини қозонган фикр В.Н.Кудрявцев томонидан берилган. У ягона жиноятга таъриф беришда яққита мезон расмий шакл ва моддий мазмунга эътиборни қаратади. У расмий шакл нуктаи

¹ Курс уголовного права в пяти томах. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. М., Зерцало-М, 2002, С. 122

назардан ягона жиноятни бир жиноят таркиби белгиларини ўз ичига олган қилмиш, деб таърифласа, моддий мазмун нуқтаи назардан ягона жиноят деганда уйғун бирликни ташкил қиладиган, айнан шу шаклда катта ижтимоий хавфга эга бўлган ва кенг тарқалган, такрорланиш хусусияти билан ажралиб турадиган хуқ-атворни тушунди².

Биз ҳам В.Н.Кудрявцевнинг фикрига қўшилган ҳолда, унинг ягона жиноятга берган таърифи мазкур тушунча юзасидан олиб борилган изланишларнинг ижобий томонларини ўзида мужассамлаштирганини тасдиқлаб ўтмоқчимиз.

Бизнинг фикримизча, юқорида баён қилинган фикрларга асосланиб ягона жиноятнинг қуйидаги белгиларини ажратиш мумкин:

1) жиноят ҳуқуқининг битта нормаси ёрдамида тартибга солиниши;

2) Жиноят кодексининг 14-моддасига мувофиқ ижтимоий хавфли, ҳуқуққа зид, айбли ва жазога сазовор қилмиш эканлиги; бунда қилмишнинг ҳаракат ёки ҳаракатсизлик шаклида содир этилиши, онгли ва иродавий содир этилиши, онгсиз содир этилган (рефлектор, инстинктив, импульсив) қилмишларнинг жиноят деб эътироф этилмаслиги;

3) субъектнинг қилмиши деганда нафақат одамнинг тана ҳаракати, балки одамнинг табиат ва техник воситалардан онгли равишда фойдалана билиши ҳам тушунилиши;

4) қилмишнинг жиноят сифатида: а) битта ҳаракатдан (расмий жиноят) ёки битта ҳаракат ва унинг натижасида вужудга келган оқибатдан (моддий жиноят); в) бир неча ҳаракатлар (ва/ёки оқибатлар)ни ўз ичига олган бир бутун тизим (узюкка чўзилган, давомли жиноятлар)дан ёки с) хаёлан қисмларга бўлганда амалдаги жиноят қонунида алоҳида-алоҳида жиноят сифатида белгиланган бир неча мустақил ягона жиноятларни ўз ичига олган ҳаракатлар (оқибатлар) мажмуи (таркибли жиноят)дан иборат бўлиши мумкинлиги;

5) жиноят деганда нафақат қилмиш, балки унинг натижасида вужудга келган оқибатларнинг ҳам тушунилиши;

6) жиноят деганда нафақат тамом бўлган жиноятларнинг, балки жиноят содир этишга тайёргарлик кўриш ва жиноят содир этишга суиқасд қилишнинг ҳам тушунилиши;

7) бир жиноят таркиби билан қамраб олинганлиги.

Юридик адабиётларда ягона жиноятларни оддий ва мураккаб турларга ажратиш қабул қилинган. Оддий ва мураккаб жиноятларни бир-биридан фарқлашда уларнинг тузилиш шакли асос қилиб олинган. Оддий ягона жиноят деганда айбнинг бир шаклида жиноят ҳуқуқи

² Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. -М.: 1972. -с. 278-282.

воситасида муҳофаза қилинадиган бир объектга битта зарар етказадиган бир қилмиш тушунилади³. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 169-моддаси иккинчи қисми “А” бандида кўрсатилган кассавурлик жинояти оддий ягона жиноятга мисол бўла олади. Чунки кассавурлик айбнинг бир шаклида (қасддан) жиноят қонуни томонидан муҳофаза қилинадиган бир объект (ўзганинг мулки)га битта (моддий) зарар етказадиган бир қилмиш (фаол хулқ-атвор ҳисобланган ҳаракат) билан содир этилади.

Жиноят ҳукуқи назариясида мураккаб ягона жиноят тушунчаси ҳар хил талқин қилинади. Н.Ф.Кузнецованинг фикрича, мураккаб жиноятларга бир неча ҳаракатлардан иборат ёхуд ҳар бири мустақил аҳамиятга эга бўлмаган бир неча майда зарарларни бирлаштирган жиний оқибатли ёки алоҳида усулда ягона зарар етказадиган ёхуд айбнинг ҳар икки хил шаклида иккита зарар етказадиган жиний қилмишлар киради⁴. А.С.Никифоров эса мураккаб жиноятларга турли жиний ҳаракатларни бириктирадиган ёки уларни тақозо қиладиган жиноятларни киритади⁵. А.А.Герцензон ва В.Н.Кудрявцевлар эса мураккаб жиноятларнинг асосий хусусиятлари сифатида бир неча жиний ҳаракатларнинг мавжуд бўлишини ёки кўп микдордаги жиний оқибатларнинг юзага келишини кўрсатадилар⁶.

Юқорида кўрсатилган ва бошқа бир қатор юридик адабиётларда⁷ баён қилинган мураккаб ягона жиноятлар хусусидаги фикрларни таҳлил қилсак, уларда, асосан, мураккаб ягона жиноятларнинг турлари ҳақида сўз юритилаётгани ва мазкур тушунчанинг таърифи белрилмаганини аниқлаймиз.

Бизнинг фикримизча, жиноятнинг оддий ёки мураккаб эканлиги унинг таркиби қонун чиқарувчи томонидан қандай тузилганлигига қараб ҳал қилиниши лозим. Шунинг учун жиноят таркиби тузилишига кўра қандай белги(аломат)ларни ўз ичига олиши ҳақида қисқача тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Жиноят таркиби тушунчаси амалдаги жиноят қонунда (ЖК нинг

³ Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. -М.: 1958.

-с.79. Малков В.П. Совокупность преступлений. Изд-во. Казанского университета. 1974. -с.88.

Советское уголовное право. Общая часть. Изд-во. Московского университета. 1988. -с.197

⁴ Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М., 1958. -с.79.

⁵ Никифоров А.С. Совокупность преступлений. -М.: 1965. -с.18.

⁶ Герцензон А.А. Квалификация преступлений. -М.: 1947. -с.15. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. -М.: 1972. -с.283.

⁷ Мисалаи, жиноят ҳукуқи соҳасида нуфузли дарслик ҳисобланган: Советское уголовное право. Общая часть. Изд-во. Московского университета. 1988. -с.197.

16-модда иккинчи қисми, 26-моддасининг учинчи қисми, 32-модданинг тўртинчи қисми) қўлланилса-да, лекин унинг таорифи берилмаган. Шунинг учун жиноят таркиби ва унинг белгилари масаласи жиноят ҳуқуқи назариясида ўрганилади.

Жиноят ҳуқуқи фанида жиноят таркиби тушунчасини биринчи бўлиб назарий жиҳатдан асослаб берган олим А.Н.Трайниндир⁸. Жиноят таркиби ҳақидаги таълимот В.Н.Кудрявцев⁹, Я.М.Браинин¹⁰, М.П.Карпушин ва В.И.Курляндский¹¹, Н.Ф.Кузнецова¹² сингари рус олимлари ва А.С.Якубов¹³, М.Х.Рустамбоев¹⁴, Р.Кабулов¹⁵ каби ўзбек олимларининг асарларида батафсил ёритилган.

Ҳозирги кунда жиноят ҳуқуқи соҳасидаги кўнчилик мутахассисларнинг фикрига кўра, жиноят таркиби деганда амалдаги жиноят қонуни бўйича муайян ижтимоий хавфли қилмишни жиноят деб баҳолаш учун зарур ва етарли бўлган объектив ва субъектив белгилар йиғиндиси тушунилади¹⁶.

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати”¹⁷да кўрсатилишича, “таркиб” сўзи “маълум бир бутунликни ташкил этувчи қисмлар мажмуи; состав” маъноларини билдиради. “Таркиб маълум бир бутунликни ташкил этувчи қисмлар мажмуи экан, жиноят таркибини қандай қисмлар ташкил қилади?” деган саволнинг туғилиши табиий. Ҳуқуқий адабиётларда баён этилишича, жиноят таркибини тўрт қисм - объект, объектив томон, субъект ва субъектив томон ташкил қилади¹⁸. Жиноят таркибининг ҳар бир қисмини эса муайян аломат (белги)лар йиғиндиси ташкил қилади ва улар жиноят таркиби белгилари деб юритилади. Жиноят таркибининг белгилари эса мажбурий ва факультатив белгиларга бўлинади. Барча жиноятларнинг таркибига хос

⁸ Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления-М.1957 г.

⁹ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений-М. 1972 г.

¹⁰ Браинин Я.Н. Уголовная ответственность и её основания в советском праве-М. 1963 г.

¹¹ Карпушин М.П., Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления-М., 1974 г.

¹² Кузнецова Н.Ф. Состав преступления-В кн. Советское уголовное право: Общая часть. М., 1981 г.

¹³ Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении: предпосылки, реальность, перспективы-Т., 1996 г.

¹⁴ Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Т., 1998. 58-66-б.

¹⁵ Кабулов Р. О понятии состава преступления. //Хуқуқ-Право-Law, 2002, №3 (19)-С. 25-26.

¹⁶ Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении: предпосылки, реальность, перспективы-Т., 1996 г. с 95.

¹⁷ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки томли. 2-том. Москва. «Рус тили» нашриёти, 1981, 127-бет.

¹⁸ Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Т., 1998. 61-64-б. Кабулов Р. О понятии состава преступления. //Хуқуқ-Право-Law, 2002, №3 (19)-С. 25. Курс уголовного права в пяти томах. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. М., Зерцало-М, 2002, С. 172.

бўлган белгилар мажбурий деб, фақатгина айрим жиноятларнинг таркибига хос бўлган белгилар факультатив деб аталади. Шунга кўра, жиноят объектини ташкил қилувчи белги жиноят қонуни муҳофаза қилаётган ижтимоий муносабатдир. Жиноятнинг объектив томонини ташкил қилувчи мажбурий белгилар содир этилган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик), мазкур қилмиш натижасида юзага келган жиний оқибат ҳамда қилмиш билан оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш бўлса, жиноят содир қилиш жойи, вақти, усули, шароити ва қуроли жиноят объектив томонининг факультатив белгиларини ташкил қилади. Жиноят субъектининг мажбурий белгилари сифатида жиноят содир этган шахснинг жисмоний хусусиятлари ёши ва рухий ҳолати (ақли расолиги) тан олинса, факультатив белгиси сифатида махсус шахслар (масалан, мансабдор шахс, ҳарбий хизматчи ва бошқалар) тан олинади. Жиноят субъектив томонининг мажбурий белгисини айб шакли ташкил қилса, жиноятнинг сабаби ва мақсади ҳамда жиноят содир қилган шахснинг ҳис-туйғулари унинг факультатив белгилари ҳисобланади¹⁹.

Энди жиноят таркиби тушунчаси ва унинг белгилари ҳақида юқорида баён қилинган фикрларни ягона жиноятларни оддий ва мураккаб турларга ажратишга қўлласак, қуйидаги хулосаларга келишимиз мумкин.

Агар содир этилган қилмишдаги жиноят таркибининг ҳар бир белгиси биттадан иборат бўлса, бундай қилмиш оддий жиноят деб, аксинча, жиноят таркибининг бирорта белгиси (ёки бир неча белгилари) икки ёки ундан ортиқ бўлса, бундай қилмиш мураккаб жиноят деб қаралиши лозим. Тегишли жиноят таркибининг қайси белгиси (ёки белгилари) икки ёки ундан ортиқ бўлиши масаласи муайян ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, айбли ва жазога сазовор қилмишнинг ўзига хос хусусиятлари инобатга олинган ҳолда қонун чиқарувчи томонидан ҳал қилинади.

Бизнинг фикримизча, жиноят ҳуқуқи фанида олиб борилган тадқиқотларни синтез қилиб, мураккаб ягона жиноятга қуйидагича таъриф бериш мақсадга мувофиқ бўлади.

Жиноят қонуни Махсус қисми битта моддасида ёки битта моддасининг қисмида (Умумий қисм қоидаларини назарда тутган ҳолда) ифода этилган муайян жиноятнинг таркибидаги белгилардан ҳеч бўлмаганда биттаси икки ёки ундан ортиқ бўлса, бундай ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, айбли ва жазога сазовор қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) мураккаб ягона жиноят деб топилади.

Юқорида берилган таъриф асосида мураккаб жиноятларнинг алоҳида

¹⁹ Курс уголовного права в пяти томах. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. М., Зерцало-М, 2002, С. 172-173.

турларини таҳлил қилсак, таркибли жиноятларда жиноятнинг объекти, муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятларда қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик), қўшимча оғир оқибатлар келтириб чиқарадиган жиноятлар (Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига мураккаб айбли жиноят деб юритилади) да айб шакли, мамурий тартибда тақиб қилингандан сўнг қайта содир этилганда жиноятга айланадиган жиноятларда қилмиш, узокқа чўзилган ва давомли жиноятларда объектив томоннинг белгилари ҳисобланган қилмиш ва унинг содир этилиш вақти бундай жиноятлар таркибида кам деганда иккита ёки ундан кўп бўлади.

Мураккаб ягона жиноятларни таснифлаш масаласига келсак, бу соҳада ҳам назариётчилар ўргасида фикрлар яқдил эмас. Н.Ф.Кузнецова бундай жиноятларнинг турлари сифатида таркибли жиноятлар, икки ҳаракат билан содир қилинадиган жиноятлар, узокқа чўзилган жиноятлар, давомли жиноятлар ва оғир оқибатлар келтириб чиқарадиган жиноятларни кўрсатса²⁰, В.П.Малков ва Б.М.Леонтьевлар юқоридаги рўйхатга муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятлар ва такрорий ҳаракатлар асосида содир этиладиган жиноятларни ҳам қўшадилар²¹.

Хўш, мустақил Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқида бу масала қандай ҳал қилинган? Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчиси мазкур муаммога янгича ёндашади ва мураккаб ягона жиноятларнинг уч тоифаси давомли жиноятлар (ЖК нинг 32-моддаси учинчи қисми), узокқа чўзилган жиноятлар (ЖК нинг 32-моддаси тўртинчи қисми) ва мураккаб айбли жиноятлар (ЖК нинг 23-моддаси) га қонун даражасида таъриф беради. Мураккаб жиноятларнинг қолган турлари (таркибли жиноятлар, муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятлар, маъмурий тартибда таъқиб қилингандан сўнг қайта содир этилганда жиноятга айланадиган ижтимоий хавфли қилмишлар) ни аниқлаш ва уларга ҳуқуқий баҳо бериш масаласини жиноят ҳуқуқи назарияси ҳамда тергов ва суд амалиёти ихтиёрига ҳавола қилади.

Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчиси мураккаб ягона жиноятларнинг юқорида зикр этилган уч тоифасига таъриф бериб, жиноят ҳуқуқи назарияси ва тергов-суд амалиётида ҳукм суриб келаётган бир қатор баҳсли муаммоларни қонун даражасида ҳал қилиб берди. Биринчидан, давомли ва узокқа чўзилган жиноятлар ўзларининг ҳуқуқий табиатига кўра ягона жиноятлар сирасига кириши, шунинг учун ҳам бир қанча жиноят содир этишнинг шакли бўла

²⁰ Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М., 1958. с.79.

²¹ Малков В.П. Совокупность преступлений. Изд-во Казанского университета, 1974. с. 91. Советское уголовное право. Общая част. Изд-во. Московского университета. 1988. -с.197.

олмаслигини қонуний мустаҳкамлади. Иккинчидан, давлатимизнинг янги Жиноят кодекси қабул қилингунга қадар суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судья давомли ва узоққа чўзилган жиноятларга ҳуқуқий баҳо беришда жиноят ҳуқуқи фани ютуқлари ва Олий Суд Пленуми қарорларига таянган бўлса, энди давлатимиз қонун чиқарувчиси мазкур жиноятларнинг қонуний таърифини бериб, тергов ва суд амалиётида йўл қўйилаётган хато ва қамчиликларни бартараф этиш юзасидан меърий талаблар қўйди. Учинчидан, мураккаб жиноятлар муаммоси бир қанча жиноят содир этиш институти доирасида ўрганилиши мақсадга мувофиқ эканлигини белгилаб берди. Тўртинчидан, давомли ва узоққа чўзилган жиноятлар тарифида берилган “бир жиноят таркиби” сўз бирикмасини фарқлашда жиноят таркибининг тузилиши асос қилиб олинishi зарурлигини белгилаб берди. Қонун чиқарувчимизнинг бу хусусдаги ҳулосаси фалсафанинг умумий ва хусусий тойфалари қоидаларига асосланган. Хулоса қилиб айтганда, мураккаб ягона жиноятлар муаммоси давлатимиз жиноят ҳуқуқининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади ҳамда жиноятларни тўғри квалификация қилиш, адолатли жазо тайинлаш ва жиноятчиликка қарши кураш юзасидан самарали жинoий-ҳуқуқий воситаларни аниқлаб олишда муҳим аҳамият касб этади.

Энди мураккаб ягона жиноятнинг алоҳида шаклларига тавсиф беришдан олдин бир қанча жиноят содир этиш, хусусан такрорий жиноятлар ва жиноятлар мажмуи тушунчаларига қисқача тўхталиб ўтсак, чунки мазкур қўлланманинг кейинги параграфларида мураккаб ягона жиноятнинг алоҳида шаклларини бир қанча жиноят содир этишнинг шакллари ҳисобланган такрорий жиноятлар ва жиноятлар мажмуи билан қиёслаймиз.

Жиноят ҳуқуқи назариясида бир қанча жиноят содир этиш деганда, Жиноят кодекси Маҳсус қисмининг бир моддасида ёки бир моддасининг битта қисмида ёки турли қисмида ёхуд турли моддаларида назарда тутилган, жинoий-ҳуқуқий аҳамиятини йўқотмаган икки ёки ундан ортиқ жиноятларнинг бир вақтда ёки турли вақтларда бир шахс томонидан содир этилиши тушунилади²².

Юқорида келтирилган тарифлардан келиб чиққан ҳолда бир қанча жиноят содир этишнинг қуйидаги ҳуқуқий белгиларини ажратиш мумкин.

1. Бир қанча жиноятлар микдор кўрсаткичларига эга, яни шахс (ёки шахслар) томонидан иккитадан кам бўлмаган (ундан ҳам кўп бўлиши мумкин) жиноят содир этилган бўлиши зарур. Бу, бир то-

²² Бир қанча жиноят содир этиш ва унинг шакллари ҳақида туликров ваъдумот олиш учун қаранг: Жиянов М.Х. Жиноятлар мажмуи. Ҳаёт ва қонун. Юридик журн. 2004. 5 (98)- сон. 32 -бет.

мондан, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи ҳар бир жиноий қилмиш Жиноят кодексининг 14-моддаси талабларига мувофиқ ягона жиноят деб тан олинаши зарурлигини билдирса ва ягона жиноятларни бир қанча жиноятлардан фарқлашга хизмат қилса, иккинчи томондан, мамурий ёки интизомий ҳуқуқбузарлик мақомига эга бўлган қилмишлар бир қанча жиноят содир этиш каби баҳоланмаслигини билдиради.

2. Бир қанча жиноятлар сифат кўрсаткичларига эга, яъни бир қанча жиноятлар таркибига кирувчи ҳар бир жиноят ўзининг жиноий - ҳуқуқий аҳамиятини йўқотмаган бўлиши ва жиноий-ҳуқуқий муносабатларни вужудга келтиришга қодир бўлиши зарур. Амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ жиноят қуйидаги ҳолларда ўзининг жиноий-ҳуқуқий аҳамиятини йўқотиши мумкин:

а) жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетиши муносабати билан;

б) шахс амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилинганда;

в) судланганлик ҳолатининг тугалланиши муносабати билан;

г) судланганлик ҳолатининг олиб ташланиши муносабати билан;

д) жиноят ишини кўзғатишга тўсқинлик қилувчи процессуал ҳолатларнинг мавжудлиги туфайли (масалан, жабрланувчининг шикоятни асосида кўзғатиладиган жиноий ишлар бўйича шундай шикоятнинг мавжуд бўлмаслиги, муайян жиноят ишини тўхтатиш бўйича чиқарилган қарор ёки ажримнинг бекор қилинмаганлиги кабилар);

е) 661-модда ярашиш натижасида (айбдорнинг жабрланувчи билан ярашиши).

3. Бир қанча жиноят содир этишнинг асосий ҳуқуқий белгиларидан яна бири шундан иборатки, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи икки ёки ундан ортиқ жиноятнинг ҳар бири айнан бир шахс ёки шахслар гуруҳи томонидан содир этилади. Бошқача қилиб айтганда, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи жиноий қилмишларни бир-бирига боғлаб турувчи умумий элемент сифатида, жиноят субъекти тан олинади.

4. Бир қанча жиноятларнинг айрим турларини бир-биридан фарқлашга ёрдам берувчи белгилардан яна бири вақт ҳамдир. Амалдаги жиноят қонуни мазмунига кўра бир қанча жиноятлар турли даврларда ёки бир вақтда ҳам содир этилиши мумкин. Такрорий жиноятлар, рецидив жиноятлар ва жиноятларнинг реал мажмуи бўйича жиноятларнинг турли даврларда содир этилиши талаб қилинса, жиноятларнинг идеал мажмуини бир вақтда бир қилмиш билан содир қилинган икки ёки ундан ортиқ жиноятлар ташкил қилади.

5. Қонун чиқарувчи бир қанча жиноят содир қилганлик учун жавобгарлик асосларини белгилар экан, жиноят тушунчасини кенг

талқин қилади ва жиноят деганда нафақат тамом бўлган жиноятларни, балки жиноятга тайёргарлик кўриш ва жиноят содир этишга суиқасд қилиш (ЖК нинг 25-моддаси) ҳамда иштирокчиликда содир этилган жиноят (ЖК нинг 27-моддаси) ларни ҳам назарда тутади.

6. Бир қанча жиноят содир этиш ижтимоий ҳодиса сифатида турли шаклларда намоён бўлиши мумкин. Давлатимизнинг амалдаги жиноят қонунида бир қанча жиноят содир этишнинг учта шакли белгиланган. Булар такроран жиноят содир этиш (ЖК нинг 32-моддаси), жиноятлар мажмуи (ЖК нинг 33-моддаси) ва рецидив жиноят (ЖК нинг 34-моддаси) лардир. Бир қанча жиноят содир этишнинг юқорида санаб ўтилган шакллари жиноят қонуни Махсус қисмида назарда тутилган жиноятларнинг турли мезонлар асосида бирикувидан ҳосил бўлиши мумкин. Масалан, такроран содир этилган жиноятлар ЖК Махсус қисмининг айнан бир моддасида, қисмида, Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, турли моддаларида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятларнинг бирикувида ҳам ҳосил бўлиши мумкин.

Жиноятлар мажмуи эса ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг бирикувидан юзага келиши мумкин.

Рецидив жиноят, ўз навбатида, Жиноят кодекси Махсус қисмининг айнан бир моддасида, қисмида ёки битта моддасининг турли қисмларида ёхуд турли моддаларида назарда тутилган жиноятларнинг бирикувидан юзага келиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 32-моддасига кўра такроран жинсат содир этиш деганда, “Жиноят кодекси Махсус қисмининг айнан бир моддасида, қисмида, Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, турли моддаларида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятни шахс турли вақтларда содир этиши, аммо уларнинг бирортаси учун ҳам судланган бўлмаслиги” тушунилади. Юқоридаги тарифдан келиб чиққан ҳолда такроран жиноят содир этишнинг қуйидаги белгиларини кўрсатиш мумкин:

- 1) бир шахс томонидан икки ёки ундан эртик жиноятнинг содир этилганлиги;
- 2) ушбу жиноятларнинг турли вақтларда содир этилганлиги;
- 3) содир этилган қилмишлар Жиноят кодекси Махсус қисмининг айнан бир моддасида, бир моддасининг битта қисмида, Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса турли моддаларида назарда тутилган бўлиши;
- 4) ушбу қилмишларнинг шахс судланмасдан олдин содир этилган

бўлиши, яни уларни суд ҳали муҳокама қилмаган бўлиши ва айбдор уларнинг бирортаси учун ҳам мажҳум этилмаган бўлиши.

Энди мураккаб ягона жиноятларнинг алоҳида шакллариغا алоҳида тўхталсак²³.

“Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқида мураккаб ягона жиноят тушунчаси” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Ягона жиноятга тариф беринг ва унинг турларини аниқланг?
2. Оддий ягона жиноятга тариф беринг ва мисол келтиринг?
3. Онгсиз содир этилган (рефлектор, инстинктив, импульсив) қилмишлар деганда нимани тушунаси?
4. Қилмиш ва жиноят тушунчаларининг ўзаро нисбати ҳақида гапириб беринг.
5. Оддий ва мураккаб ягона жиноятларни бир-биридан фарқлашда жиноят таркиби аҳамияти ҳақида гапириб беринг.
6. Жиноят ва жиний-ҳуқуқий норма тушунчаларининг ўзаро нисбати ҳақида гапириб беринг.
7. Мураккаб ягона жиноятга тариф беринг, унинг ҳуқуқий белгиларини аниқланг ва мисол келтиринг?
8. Мураккаб ягона жиноятнинг қандай турларини биласиз?

2-§. ДАВОМЛИ ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ ВА БЕЛГИЛАРИ

Мураккаб ягона жиноятнинг шакли сифатида давомли жиноятни такроран содир этилган жиноятлардан фарқлаш муҳим аҳамиятга эга. Чунки уларнинг айрим белгилари бир-бирига ўхшаб кетганлиги сабабли квалификация жараёнида қийинчиликлар туғдиради. Қолаверса, содир этилган қилмишни давомли ёки такроран содир этилган жиноят деб тан олиш натижасида турли жиний-ҳуқуқий ва жиний-процессуал оқибатлар юзага келади. Яни қилмишни квалификация қилиш, жиний жавобгарликка тортиш муддатларини белгилаш, жиноят ишнинг ҳудудий жиҳатдан тергов ва судловга тегишлилигини аниқлаш, жазо тайинлаш каби масалалар турлича ҳал қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 32-моддаси учинчи қисмига мувофиқ, “умумий қасд билан қамраб олинган ва ягона мақсадга йўналтирилган бир жиноят таркибини ташкил қилувчи бир-бирига ўхшаб бир неча жиний қилмишлардан иборат бўлган жиноят” давомли жиноят деб тан олинади. Ушбу тарифдан келиб чиқиб давомли жиноятнинг объектив ва субъектив белгиларга ажрагиш мумкин.

²³ Жиноятлар мажҳуми тушунчаси мажҳум қўлланманинг «Таркибли жиноятлар тушунчаси, белгилари ва турлари» номли 4-§ ыда баён қилинган.

Жиноят қонунига мувофиқ, давомли жиноятнинг объектив белгилари қуйидагилардан иборат: микдорий жиҳатдан давомли жиноят кам деганда икки ёки ундан ортиқ қилмишни ўз ичига олади, уларнинг барчаси жиноят қонуни билан қўриқланидиган бир объектка қарши қаратилган бўлади. Давомли жиноятни ташкил қилувчи биринчи қилмиш билан кейинги қилмишлар ўртасида малум фурсат ўтади, яъни давомли жиноят вақт нуқтаи назаридан узлуксиз давом этмайди. Тузилиши жиҳатидан мураккаб бўлсада, уни ташкил қилувчи ҳар бир қилмиш мустақил жиноят ҳисобланмайди, балки биринчи қилмишнинг давоми, босқичи ёки бўғини ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, ҳали тугалланмаган жиноятнинг давоми бўлади. Шунинг учун ҳам мустақил равишда, алоҳида жиноят сифатида квалификация қилинмайди. Содир этилган бир-бирига ўхшаш бир неча жиноий қилмишлар натижасида умумий бир бугун ижтимоий хавфли оқибат келиб чиқади. Ижтимоий хавфли оқибат билан жиноий қилмишлар ўртасида чамбарчас сабабий боғланиш мавжуд бўлади. Ушбу қилмишлар жиноят қонунига мувофиқ тузилиши жиҳатидан бир жиноят таркиби билан камраб олинади.

Давомли жиноятни такрорий жиноятлардан фарқлаш суриштирув, тергов ва суд идоралари фаолиятида нақадар долзарб муаммо эканлиги давлатимиз Олий Суди Пленуми қарорларида ҳам алоҳида таъкидлаб ўтилган. Жумладан, Олий Суд Пленумининг 2004 йил 21 майдаги «Жазоларни либераллаштириш тўғрисида»ги Қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида»ги №4-сонли қарорида таъкидланганидек, «Судларнинг жиноий қилмишни маъмурий ҳуқуқбузарликдан, давомли талон-тарож қилиш жиноятини такроран содир этилган талон-тарож жиноятдан баъзан фарқлай олмаётганликлари асослантилмаган қарорлар чиқарилишига сабаб бўлмоқда»¹.

Иқтисодиёт соҳасида содир этиладиган давомли жиноятни такроран содир этилган жиноятдан фарқлаш ҳақидаги кўрсатмалар Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги «Валюта қимматларини қонунга ҳилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида»ги 8-сонли қарори 8-банди учинчи қисмида ҳам баён этилган. Унга кўра, «агар шахс кўп микдордаги валюта қимматликларини қонунга ҳилоф равишда олиш ёки ўтказиш мақсадида ҳаракат қилган бўлиб, ўзининг бу мақсадини бир неча мартаба оз микдордан валюта қимматликларини олиш ёки ўтказиш орқали бўлиб-бўлиб амалга оширса, у Жиноят

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг ахборотномаси, №2, 2004, 4-бет

² Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг ахборотномаси, №2-3, 2000, 32-бет.

кодексининг 177-моддаси билан”² давомли ягона жиноят учун жавобгарликка тортилади. Аксинча, шахс валюта қимматликларини қонунга ҳилоф равишда олиш ёки ўтказиш жиноятини икки ёки ундан ортиқ маротаба алоҳида-алоҳида қасд билан содир этса, унинг ҳаракатлари Жиноят кодекси 177-моддаси иккинчи қисми “а” бандига кўра валюта қимматликларини қонунга ҳилоф равишда такроран олиш ёки такроран ўтказиш деб квалификация қилинади.

Давомли жиноятни такроран жиноят содир этишдан фарқлаш юзасидан давлатимиз Олий суди жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъатининг қуйидаги тушунтириши ҳам характерлидир. “Шахс унга нисбатан кўрсатув берганликлари учун икки фуқародан ўч олишни мақсад қилиб, улардан бирини 2003 йилнинг март ойида, иккинчисини декабрь ойида қасддан ўлдирган тақдирда, унинг ҳаракати икки шахсни ўлдириш деб баҳоланадими ёки такроран одам ўлдириш деб баҳоланадими?

Бундай ҳолатда шахснинг ҳаракати умумий қасд билан қамраб олинган ва ягона мақсадга йўналтирилган бир жиноят таркибини ташкил қилувчи қилмишлардан иборат бўлганлиги сабабли Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисмининг “а” банди билан квалификация қилиниши лозим.”³

Хулоса қилиб айтганда, давомли жиноятни такроран содир этилган жиноятдан фарқлаш шахсда ўзи содир этаётган қилмишига нисбатан неча маротаба қасднинг пайдо бўлиши бўйича амалга оширилиши зарур. Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунига мувофиқ давомли жиноят ўзининг объектив хусусиятларига кўра бир бутун, ягона мураккаб жиноят ҳисобланади. Шунинг учун ҳам жиноят қонуни Махсус қисмининг битта моддаси ёки бир моддасининг тегишли қисми бўйича квалификация қилинади.

Давомли жиноятни ташкил қилувчи жиний қилмишларнинг умумий қасд билан қамраб олинishi ва ягона мақсадга йўналтирилганлиги давомли жиноятнинг субъектив белгиларини ташкил қилади. Бошқача қилиб айтганда, давомли жиноятни ташкил қилувчи бир-бирига ўхшаш бир неча жиний қилмишлар ўртасида нафақат объектив боғлиқлик, балки уларни бир-бирига чамбарчас боғлаб турувчи субъектив, ички боғлиқлик ҳам мавжуддир.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 32-моддаси учинчи қисмида давомли жиноятга тариф берилиб, жиноят ҳуқуқи назариясида ҳукм суриб келган давомли жиноятнинг ҳуқуқий табиати хусусидаги мунозара, баҳс ва тортишувларга чек қўйилди, тергов ва суд амалиётида давомли жиноятларни квалификация қилишда йўл

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг ахборотномаси. 2004 й, № 1, 49-бет.

қўйилаётган хато ва камчиликларни бартараф этиш учун қонуний шароит яратиб берилди.

Малумки, жиноят ҳуқуқи назариясида давомли жиноятнинг ҳуқуқий табиати масаласида фикр ва мулоҳазалар яқдил эмас. Бу хусусда назарийчиларни уч тоифага бўлиш мумкин. Биринчи тоифадаги назарийчиларнинг фикрича, давомли жиноят ягона, бир бутун мураккаб жинойӣ қилишни ташкил этади⁴. Иккинчи тоифанинг фикрича, давомли жиноят жиноятлар мажмуининг шакли сифатида тан олиниши зарур⁵. Учинчи тоифадаги олимларнинг тақидлашчи, давомли жиноят айрим ҳолатларда ягона жиноят ҳисобланса, бошқа ҳолатларда жиноятлар мажмуининг шакли сифатида ҳам тан олиниши мумкин⁶.

Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчи органининг давомли жиноятнинг ҳуқуқий табиати хусусидаги позициясини юқорида келтирилган уч тоифадаги назарийчиларнинг шу соҳадаги фикр-мулоҳазалари билан солиштирамиз. Биринчи тоифадаги олимларнинг фикрлари давомли жиноятнинг объектив белгилари бўйича бизнинг қонунларимиз позициясига мос келишини, лекин мазкур турдаги жиноятларнинг субъектив белгилари, хусусан, айб шакли бўйича уларнинг нуқтаи назарлари бир-бирига тўғри келмаслигини, ўртада айрим тафовутлар мавжудлигини аниқлаймиз. А.М.Яковлев⁷ ва В.П.Малковларнинг⁸ фикрича, давомли жиноят айбнинг ҳар икки шаклида қасддан ҳам, эҳтиётсизлик нагижасида ҳам содир этилиши мумкин. Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчиси Жиноят кодексининг 32-моддаси 3-қисмида “умумий қасд” ва “ягона мақсад” иборалари орқали давомли жиноят фақат тўғри қасддан содир этилиши мумкинлигини таъкидлайди.

Демак, Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Жиноят кодексига мувофиқ, давомли жиноят ўзининг субъектив белгиларига кўра ягона мақсадга йўналтирилган бўлади ва фақат тўғри қасддан содир

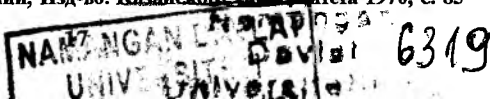
⁴ Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права, Част общая, Кн. 1, Спб, 1878, стр. 264. Его же, Русское уголовное право, част общая, т. 2, Спб, 1902, стр. 1287-1297. Сергеевский Н.Д. О значе нии причинной связи, Ч. 1 и Ч. 2, Ярославль, 1880, стр. 154, Его же, Русское уголовное право, Пособие к лекциям, Част общая, Изд. 4, 1900, стр. 314. Учебник уголовного права проф. Кальмыкова П.Д. изданный А.Любавским. Част общая, Спб. 1866, стр. 382. А.Лохвицкий, Курс русского уголовного права, Спб, 1868, стр. 186-187. А.Фон Резон, О продолжаемом преступлении, Журнал гражданского и уголовного права, Книжка первая, 1875, стр. 1-50.

⁵ Кистяковский А. Элементарный учебник общего уголовного права, Част общая, Изд. 3, Киев, 1891. стр. 393.

⁶ Анд. Анд. Пионтковский, Уголовное право, Пособие к лекциям, Част общая, Вып. 2, Казань, 1916, стр. 188

⁷ Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву, М., 1960, стр. 26.

⁸ Малков В.П. Повторность преступлений, Изд-во. Казанский университет, 1970, с. 85

этилиши мумкин.

Энди иккинчи ва учинчи тоифадаги юрист олимларнинг давомли жиноятнинг ҳуқуқий табиати хусусидаги фикр-мулоҳазаларини давлатимизнинг амалдаги Жиноят кодекси тегишли моддаларига таққосласак, улар ўртасида кескин фарқ борлигини аниқлаймиз. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига мувофиқ давомли жиноят ягона, бир бутун мураккаб жиноят деб тан олинаиб, битта жиноят таркиби бўйича квалификация қилинса ва шунинг учун ҳам бир қанча жиноят содир этиш таркибига киритилмаган бўлса, юқорида зикр этилган назариётчиларнинг фикри аксинча бўлиб, давомли жиноят бир қанча жиноят содир этиш таркибига жиноятлар мажмуининг шакли сифатида киритилиши лозим.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига мувофиқ, давомли жиноят ўз хусусиятлари жиҳатидан бир бутун, ягона мураккаб жиноят ҳисобланса, такроран жиноят содир этиш эса бир қанча жиноят содир этишнинг шакли деб тан олинади. Шунинг учун ҳам улар турли жиний-ҳуқуқий ва жиний-процессуал оқибатларни келтириб чиқаради.

“Давомли жиноят тушунчаси ва белгилари” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Давомли жиноятга тариф беринг ва унинг белгиларини аниқланг?
2. Давомли жиноятнинг объектив белгилари ҳақида гапириб беринг?
3. Давомли жиноятнинг субъектив белгилари ҳақида гапириб беринг?
4. Давомли жиноятни квалификация қилишда қасд ва мақсаднинг аҳамияти ҳақида гапириб беринг?
5. Давомли жиноятнинг бошқа мураккаб ягона жиноятлардан фарқларини аниқланг.
6. Давомли жиноятнинг бир қанча жиноятлардан фарқларини аниқланг.

3-§. УЗОҚҚА ЧЎЗИЛГАН ЖИНОЯТЛАР ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ

Узоққа чўзилган жиноятни такрорий жиноятлардан фарқлаш масаласи ҳам нафақат назарий, балки амалий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга. Чунки содир этилган қилмишни узоққа чўзилган ёки такроран содир этилган жиноят деб тан олиш натижасида турли жиний-ҳуқуқий ва жиний-процессуал оқибатлар юзага келади, яъни қилмишни ква-

лификация қилиш, жинойй жавобгарликка тортиш муддатларини белгилаш, жинойт ишининг ҳудудий жиҳатдан терговга ёки судловга тегишлилигини аниқлаш, жазо тайинлаш каби масалалар турлича ҳал қилинади.

Малумки, 1994 йил 22 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг Жинойт кодекси қабул қилингунга қадар узоққа чўзилган жинойтларнинг ҳуқуқий табиати хусусида фақатгина жинойт ҳуқуқи назарияси ва суд амалиёти даражасидагина сўз юритиш мумкин эди. Бошқача қилиб айтганда, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд узоққа чўзилган жинойтларга ҳуқуқий баҳо беришда жинойт ҳуқуқи фани ютуқлари ва Олий Суд Пленуми қарорларига таянган ҳолда иш кўрар эди. Тегишли ҳуқуқий норманинг йўқлиги ҳуқуқий адабиётда, тергов ва суд амалиётида турли мунозаралар ва талқинларга сабаб бўлар, узоққа чўзилган жинойтларни турлича квалификация қилишга шароит яратиб берар эди. Қонунчиликдаги бу нуқсонни тўғри англаган Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчиси Жинойт кодексига узоққа чўзилган жинойтга тариф бериб, тергов ва суд амалиётида бу тоифадаги жинойтларни квалификация қилишда йўл қўйилган хато ва камчиликларни бартараф этиш учун қонуний шароит яратиб берди.

Ўзбекистон Республикаси Жинойт кодексининг 32-моддаси тўртинчи қисмига мувофиқ “Вазифаларини узоқ вақт мобайнида бажармасликдан иборат бўлиб, бир жинойтнинг узлуксиз таркибини ташкил қилган (узоққа чўзилган) жинойт такроран содир этилган деб топилмайди”. Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчиси ушбу моддада узоққа чўзилган жинойт “такроран содир этилган деб топилмайди” деган жумла билан узоққа чўзилган жинойт бир қанча жинойт содир этишининг шакли бўла олмаслигини, шунинг учун ҳам унга ягона, бир бутун жинойт сифатида қараш зарурлигини назарда тутади.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, жинойт ҳуқуқи назариясида ягона жинойтларни оддий ва мураккаб таркибли жинойтларга бўлиш қабул қилинган. Оддий таркибли ягона жинойтлар билан мураккаб таркибли ягона жинойтларнинг ўхшашлик томони шундан иборатки, ҳар иккаласи ҳам жинойт қонуни нуқтаи назардан мустақил, битта, ягона жинойт таркиби билан қамраб олинади. Шунинг учун ҳам Жинойт кодекси Махсус қисмининг бир моддаси ёки бир моддасининг тегишли қисми бўйича квалификация қилинади. Оддий таркибли ягона жинойт билан мураккаб таркибли ягона жинойтнинг бир-биридан фарқи шундан иборатки, оддий таркибли ягона жинойт элементларининг ҳар бири яна бошқа бўлақларга бўлинмасдан, миқдорий жиҳатдан биттадан иборат бўлади. Масалан, шахс жабрланувчининг сумкасидан яширин равишда унинг қимматбаҳо тақинчокларини та-

лон-тарож (киссавурлик, ЖК нинг 169-моддаси иккинчи қисми) қилади. Ушбу мисолда жиноят бир объектга жабрланувчининг мулкига қарши қаратилган, қилмиш шахснинг фаол хулқ-атвори (ҳаракат) билан содир этилган, қилмиш натижасида бир жинойи оқибат - мулкий зиён юзага келган, қилмиш айбнинг бир шакли қасддан содир этилган, мураккаб таркибли ягона жиноятнинг эса у ёки бу элементи яна бошқа бир-бирига узвий ва чамбарчас боғланган бўлак, бўғин ёки босқичларга парчаланиб кетади.

Давлатимизнинг амалдаги жиноят қонуни Махсус қисмида узоққа чўзилган жиноятларнинг муайян турларини тартибга солиб турувчи ҳуқуқий нормалар талайгина. Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш (ЖК нинг 122-моддаси), ишга тиклаш тўғрисидаги суд қарорини бажармаслик (ЖК нинг 148-моддасининг биринчи қисми), солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш (ЖК 184-моддаси), ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЖК ЖК нинг 203-моддаси), ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш (ЖК нинг 225-моддаси), маъмурий назорат қондаларини бузиш (ЖК нинг 226-моддаси), суд қарорини бажармаслик (ЖК нинг 232-моддаси), жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифасини бажаришдан бўйин товлаши (ЖК нинг 240-моддаси), жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш (ЖК нинг 241-моддаси), ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш (ЖК нинг 287-моддаси), дезертирлик (ЖК нинг 288-моддаси), ўзининг бирон асосни майиб қилиш йўли билан ёки бошқа усулда ҳарбий хизматдан бўйин товлаш (ЖК нинг 290-моддаси) каби жиноятлар узоққа чўзилган жиноятларга мисол бўла олади.

Жиноят ҳуқуқи назариясида кўпчилик олимлар узоққа чўзилган жиноятларни мураккаб таркибли ягона жиноятлар сирасига киритадилар¹. Суд амалиётида узоққа чўзилган жиноятга нисбатан “мураккаб таркибли жиноят” деган атама қўлланилмаса-да, Олий Суд Пленуми қарорлари мазмунидан узоққа чўзилган жиноят мураккаб таркибли жиноят эканлиги англашилади.

Узоққа чўзилган жиноятлар мураккаб таркибли ягона жиноятнинг шакли сифатида жиноят субъектининг узоқ вақт мобайнида ўз зиммасига амалдаги қонун ҳужжатлари асосида юклатилган вазифаларини узлуксиз равишда бажармаслиги билан характерланади. Юқорида келтирилган мураккаб таркибли жиноятлар ҳақидаги қондан узоққа чўзилган жиноятларга нисбатан кўллайдиган бўлсак, узоққа чўзилган жиноятларда жиноят таркибининг асосий элементларидан бири

¹ Кудрявцев В.Н. Общая квалификация преступлений. М., 1972, с.3-4-308. Малков В.П. Совокупность преступлений. Изд-во Казанского университета, 1974, с.114-115. Советское уголовное право. Общая часть. М., 1988, с.198.

ҳисобланган объектив томоннинг, аниқроғи, унинг таркибий қисмлари ҳисобланган қилмиш ва вақтнинг “мураккаблашуви” юз беради. Қилмишнинг “мураккаблашуви” юклатилган вазифаларни жиноят субъекти томонидан узлуксиз равишда бажармасликда намоён бўлади, яъни жиноятчи бугун ҳам, эртага ҳам, индинга ҳам, то ваколатли давлат идоралари томонидан ушлангунга қадар ёки айбни бўйнига олиш тўғрисида арз қилгунга қадар ўз вазифасига нисбатан ҳаракатсизлик содир этаверади. Бошқача қилиб айтганда, узоққа чўзилган жиноятларда жиноятчи бугун ўз вазифасини бажармасдан, эртага ушбу вазифасини уйдлаши ва индинга яна уни бажармасдан кўйиши мумкин эмас. **Жиноят узлуксиз, тўхтовсиз фаолият давомида содир этилиши лозим. Масалан, дезертирлик жиноятида жиноятчи ўз ҳарбий қисми ёки хизмат жойига қайтиш вазифасини бажармайди. У ўз ҳаракатсизлиги билан дезертирлик неча кун ёки ой давом этмасин, тўхтовсиз, узлуксиз равишда бир жинойи фаолиятни амалга ошираверади.**

Жинойи фаолиятнинг тўхтовсиз, узлуксиз давом этиши билан узоққа чўзилган жиноятлар такроран содир этилган жиноятлар ва давомли жиноятлардан фарқланади.

Энди узоққа чўзилган жиноятларда вақтнинг “мураккаблашуви” масаласига келсак, узоққа чўзилган жиноятлар мураккаб таркибли ягона жиноятнинг шакли сифатида оддий таркибли ягона жиноятларга қараганда кўпроқ, узоқроқ вақт мобайнида содир этилиши билан характерланади. Масалан, юқорида келтирилган қиссавурлик жинояти ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш (ЖК нинг 225-моддаси), жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш (ЖК нинг 241-моддаси), ишга тиклаш ҳақидаги суд қарорини бажармаслик (ЖК нинг 148-моддасининг биринчи қисми) каби жиноятларга қараганда анча қисқа муддат давомида содир этилади. Яна шуни алоҳида такидлаб ўтиш жоизки, вақт узоққа чўзилган жиноятлар таркибининг мажбурий белгиси ҳисобланади, бошқача қилиб айтганда, узоққа чўзилган жиноятлар билан боғлиқ қилмишларни квалификация қилиш жараёнида албатта жиноят содир этиш вақтини аниқлаш лозим, акс ҳолда қилмишни узоққа чўзилган жиноят деб тан олиб бўлмайди.

Амалдаги жиноят қонуни нуқтаи назаридан узоққа чўзилган жиноятлар шахснинг фаол хулқ-атвори (ҳаракати) билан ҳам, султ хулқ-атвори (ҳаракатсизлиги) билан ҳам содир этилиши мумкин. Шахснинг фаол хулқ-атвори билан содир этиладиган узоққа чўзилган жиноятларга ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, дезертирлик, ўзининг бирон азосини майиб қилиш йўли билан ҳарбий хизматдан бўйин товлаш каби жиноятлар мисол

була олади. Ота-онани моддий ташлашдан бўйин товлаш, ишга тиклаш ҳақидаги суд қарорини бажармаслик, жиноят ҳақида хабар бермаслик, суд қарорини бажармаслик каби жиноятлар жиноят субъектининг суҳбат-атвори туфайли содир этилади. Маъмурий назорат қондаларини бузиш шахснинг ҳам фаол хулқ-атвори (маъмурий назоратдан бўйин товлаш мақсадида ўз истиқомат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, ЖК 226-моддаси иккинчи қисмининг “А” банди), ҳам суҳбат-атвори (мамурий назорат озодликдан маҳрум қилиш жойларидан озод қилиш вақтида шахсга нисбатан ўрнатилган бўлиб, у ўзи тавлаган яшаш жойига узрли сабабсиз муайян муддатда етиб келмаслиги туфайли содир этилган бўлса, ЖК 226-моддаси иккинчи қисми “Б” банди) натижасида содир этилиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига мувофиқ узоққа чўзилган жиноят ўз хусусиятлари жиҳатидан мураккаб таркибли ягона жиноят деб тан олинса, такроран содир этилган жиноят эса бир қанча жиноят содир этишнинг шакли ҳисобланади ва шунинг учун ҳам улар турли жиний-ҳуқуқий ва жиний-процессуал оқибатларни келтириб чиқаради.

“Узоққа чўзилган жиноятлар тушунчаси ва турлари” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Узоққа чўзилган жиноятга тариф беринг ва унинг белгиларини аниқланг?
2. Узоққа чўзилган жиноятни квалификация қилишда қилиш ва вақтнинг аҳамияти ҳақида гапириб беринг.
3. Шахснинг фаол хулқ-атвори (ҳаракати) ва суҳбат-атвори (ҳаракатсизлиги) ҳақида гапириб беринг.
4. Жиний фаолиятнинг тўхтовсиз, узлуксиз давом этиши деганда нимани тушунаси?
5. Узоққа чўзилган жиноятнинг бошқа мураккаб ягона жиноятлардан фарқлари ҳақида гапириб беринг.
6. Узоққа чўзилган жиноятнинг бир қанча жиноятлардан фарқларини аниқланг.

4-§. ТАРКИБЛИ ЖИНОЯТЛАР ТУШУНЧАСИ, БЕЛГИЛАРИ ВА ТУРЛАРИ

Таркибли жиноят тушунчаси қонунда берилмаган, жиноят ҳуқуқи назариясида эса таркибли жиноят тушунчаси турлича талқин қили-

¹ Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М., 1958. с.117.

нади. Н.Ф.Кузнецованинг фикрича, таркибли жиноятлар икки ёки ундан ортиқ жинойи қилмишлардан ташкил топади ва агар уларнинг ҳар бирини алоҳида баҳолайдиган бўлсак, ҳар бири алоҳида оддий жиноятни ташкил қилади¹.

А.А.Пионтковскийнинг фикрича, таркибли жиноятлар бир неча ҳаракатлардан иборат бўлади ва бу ҳаракатларнинг ҳар бири мустақил жиноят таркиби билан қамраб олинади. Аммо бу ҳаракатлар ўзларининг ички яхлитлиги туфайли битта жиноят деб баҳоланади².

А.М.Яковлевнинг фараз қилишича, таркибли жиноятга хос хусусият шундан иборатки, унга кўра ягона айб шакли доирасида турли туман оқибатларга олиб келувчи турлича ҳаракатлар қатори қонун йўли билан ягона жиноят деб баҳоланади³.

М.Усмоналиевнинг фикрича, “мураккаб таркибли жиноят деганда ҳар бири мустақил жиноят ҳисобланган икки ёки ундан ортиқ оддий таркибли жиноятлардан иборат бўлган жинойи қилмиш тушуниллади”⁴.

Биз ҳам М.Усмоналиевнинг берган таърифи мукамал эканлигини эътироф этган ҳолда, таърифда таркибли жиноят мураккаб жиноятнинг шакли эканлигини таъкидлаб ўтиш зарур деб ҳисоблаймиз ва таркибли жиноятга қуйидагича таъриф бериш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Таркибли жиноят деганда икки ёки ундан ортиқ оддий ягона жиноятларнинг белгиларини ўзида мужассамлаштирган, ЖК Махсус қисми бир моддасида ёки бир моддасининг битта қисмида ягона жиноят сифатида ифодаланган мураккаб ягона жиноят тушуниллади.

Юқорида келтирилган таърифдан таркибли жиноятнинг қуйидаги белгиларини ажратиш мумкин:

1) жиноят қонуни томонидан мураккаб ягона жиноят сифатида эътироф этилади;

2) жиноят қонуни Махсус қисми турли моддаларида ёки бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган икки ёки ундан ортиқ оддий ягона жиноятларнинг белгиларини ўзида мужассамлаштирилганлигига қарамай, амалдаги ЖК Махсус қисми бир моддасида ёки бир моддасининг битта қисмида ягона жиноят сифатида ифодаланлади;

3) жиноятларнинг идеал мажмуига ўхшаб кетади, лекин жиноятлар мажмуи сифатида баҳоланмайди, чунки у қонун чиқарувчи идора томонидан олдиндан ягона жиноят сифатида ҳисобга олинган.

Таркибли жиноятлар мураккаб ягона жиноятларнинг тергов ва суд

² Пионтковский А.А. Учение о преступлении. М., 1961. с. 646.

³ Яковлев А.М. Совекупность преступлений. М., 1960. с. 27.

⁴ Жиноят ҳуқуқи. Умумий бисм. Т., Адолат. 1998. 152-153-бетлар.

идоралари амалиётида энг кўп учрайдиган шакли ҳисобланади. Тергов ва суд идоралари фаолиятида учрайдиган айрим хато ва камчиликлар таркибли жиноятларни жиноятлар мажмуидан фарқлашга оиддир.

Жиноятлар мажмуи тушунчаси ЖКнинг 33-моддаси 1-қисмида берилган бўлиб, унга кўра “Ушбу Кодекс Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, жавобгарликка тортиладиган икки ёки бир неча жинойий қилмишни содир этиш, агарда улардан бирортаси учун ҳам шахс судланган бўлмаса, жиноятлар мажмуи деб топилади”.

Энди юқорида баён қилинган таркибли жиноят ва жиноятлар мажмуи тушунчаларини бир-бирига таққосласак, уларнинг ўхшашлиги икки ёки ундан ортиқ турли жиноятларнинг белгиларини ўзида мужассамлаштириши ва уларнинг бирортаси учун ҳам шахснинг судланган бўлмаслигида намоён бўлса, фарқлари амалдаги ЖК Махсус қисмида қандай ифодаланганлигида кўринади. Агар жиноятлар мажмуи ЖК Махсус қисми турли моддаларида ёки бир моддасининг турли қисмларида ифодаланган бўлса, таркибли жиноят ЖК Махсус қисми бир моддасида ёки бир моддасининг битта қисмида ягона жиноят сифатида ифодаланган бўлади.

Таркибли жиноятларни жиноятлар мажмуидан фарқлаш юзасидан кўрсатмалар давлатимиз Олий Суди Пленуми қарорларида ҳам ифода этилган. Масалан, Олий Суд Пленумининг 2004 йил 21 майдаги “Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги Қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида”ги №4-қарорининг 7-бандида кўрсатилганидек, “Мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкани талон-торож қилиш ЖК 167-моддасининг иккинчи қисми диспозициясида алоҳида квалификация белгиси сифатида назарда тутилганлиги сабабли, мансабдор шахснинг бундай хагги-ҳаракатлари, агар айбдорнинг қасди ўзганинг мулкани эгаллашга қаратилган бўлса, ЖК 205-моддаси билан қўшимча квалификация қилинмайди”⁵.

Мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкани талон-торож қилиш жинояти иккита жинойий ҳаракат: 1) ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК 167-моддаси) ва 2) ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш (ЖК 205-моддаси)ни ўзида мужассамлаштирган бўлсада, ЖК Махсус қисми бир моддасининг бир қисми (ЖК 167-моддасининг иккинчи қисми)да битта ягона жиноят сифатида ифодаланганлиги ва бир жиноят таркиби билан олинганлиги туфайли ягона жиноят деб топилади ва уни қўшимча жиноятлар мажмуи сифатида квалифика-

⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг ахборотномаси, №2, 2004, 5-бет

ция қилишга ҳожат йўқ.

Хизмат лавозимини сунистеъмом қилиш йўли билан этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 1861-моддаси иккинчи қисми) ҳам иқтисодиёт соҳасидаги таркибли жиноятга мисол бўлади. Чунки ушбу жиноят иккита мустақил жинойий ҳаракат: 1) этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 1861-моддаси биринчи қисми) ва 2) ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш (ЖК 205-моддаси)ни ўзида мужассамлаштирган бўлсада, ЖК Махсус қисми бир моддасининг бир қисми (ЖК 1861-моддаси иккинчи қисми)да ягона жиноят сифатида ифодаланганлиги ва бир жиноят таркиби билан олинганлиги туфайли мураккаб ягона жиноят деб топилади ва уни қўшимча жиноятлар мажмуи сифатида квалификация қилишга ҳожат йўқ.

Юридик адабиётларда таркибли жиноятни олдиндан қонуннинг ўзида жиноятлар мажмуи сифатида инobatга олинган ҳолат деб ҳам аташадиб. Таркибли жиноятларни бундай талқин қилишда уларни иккита турга ажратиш мақсадга мувофиқдир:

1) икки ёки ундан ортиқ турли ҳаракатларга асосланган таркибли жиноят (олдиндан қонунда ҳисобга олинган жиноятларнинг реал мажмуи);

2) икки ёки ундан ортиқ жинойий оқибатларни келтириб чиқарувчи бир жинойий ҳаракатга асосланган таркибли жиноят (олдиндан қонунда ҳисобга олинган жиноятларнинг идеал мажмуи).

Икки ёки ундан ортиқ турли ҳаракатларга асосланган таркибли жиноятлар ҳам ўз навбатида яна икки турга бўлинади:

1) таркибли жиноят эканлиги тўғридан-тўғри қонуннинг ўзида кўрсатилган жиноятлар;

2) қонунда тўғридан-тўғри кўрсатилмаган, лекин таркибли жиноят ҳисобланган жиноятлар.

Таркибли жиноят эканлиги тўғридан-тўғри қонуннинг ўзида кўрсатилган жиноятларга босқинчилик (Жиноят кодекси 164-моддаси), ўлдириш билан қўрқитиб номусга тегиш (Жиноят кодекси 118-моддаси), мансаб мавқеини сунистеъмом қилиш йўли билан ўзганинг мулкани талон-тарож қилиш (Жиноят кодекси 167-моддаси) каби жиноятлар мисол бўла олади. Чунки босқинчилик деганда Жиноят кодексининг 164-моддасига мувофиқ ўзганинг мол-мулкани талон-тарож қилиш мақсадига ҳужум қилиб, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқи-

⁶ Галиакбаров Р., Ефимов М., Фролов Е. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права. Советская юстиция, 1967, №2, с. 6.

тиш тушунилади. Ушбу таърифдан кўришиб турибдики, босқинчилик иккита жинойи ҳаракатдан иборат: шахснинг баданига ўртача оғир даражагача бўлган шикаст етказиш ва ўзганинг мулкани талон-тарож қилиш. Маълумки, шахснинг баданига ўртача оғир шикаст етказиш (Жиноят кодекси 105-моддаси) ва ўзганинг мулкани талон-тарож қилиш (Жиноят кодекси 166- ва 169-моддалари) қонунда алоҳида-алоҳида қилиб, мустақил жиноятлар сифатида назарда тутилган.

Ўлдириш билан кўрқитиб номусга тегиш (Жиноят кодекси 118-моддаси 2-қисми “г” банди) жинояти ҳам иккита жинойи ҳаракатдан иборат: зўрлик ишлатиб, кўрқитиб ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб жинсий алоқа қилиш (Жиноят кодекси 118-моддаси 1-қисми) ва ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш (Жиноят кодекси 112-моддаси).

Мансаб мавқеини суистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкани талон-тарож қилиш жинояти ҳам иккита жинойи ҳаракатдан иборат: ўзганинг мулкани талон-тарож қилиш (Жиноят кодекси 167-моддаси ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-тарож қилиш) ва ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш (Жиноят кодексининг 205-моддаси).

Икки ёки ундан ортиқ турли ҳаракатларга асосланган, таркибли жиноят эканлиги қонунда тўғридан-тўғри кўрсатилмаган, лекин таркибли жиноят ҳисобланган жиноятларга ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаш (Жиноят кодекси 247-моддаси) жинояти мисол бўла олади. Чунки ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаш жиноятини содир қилган шахс тегишли руҳсатномасиз ўқотар қурол, шунингдек ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини олиб юриш ёки сақлаш жиноятини ҳам содир этган ҳисобланади. Руҳсатномасиз ўқотар қурол, шунингдек ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини олиб юриш ёки сақлаш мустақил жиноят сифатида Жиноят кодексининг 248-моддаси 1-қисмида назарда тутилган.

Икки ёки ундан ортиқ жинойи оқибатларни келтириб чиқарувчи бир жинойи ҳаракатга асосланган таркибли жиноятларга оммавий тартибсизликлар жараёнида қасддан одам ўлдириш (Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисми “е” банди), номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда қасддан одам ўлдириш (Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисми “з” банди), безорилик оқибатида қасддан одам ўлдириш (Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисми “л” банди), ҳужжатларни қалбакилаштириш йўли билан ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш

(Жиноят кодекси 225-моддасининг 2-қисми “б” банди), зўрлик ишлатиб ёки зўрлик ишлатиш билан кўрkitиб транспорт воситасини олиб қочиш (Жиноят кодекси 267-моддаси учинчи қисми “в” банди), оммавий тартибсизликлар жараёнида қасддан баданга оғир шикаст етказиш (Жиноят кодекси 104-моддаси иккинчи қисми “г” банди), безорилик оқибатида қасддан баданга оғир шикаст етказиш (Жиноят кодекси 104-моддаси иккинчи қисми “е” банди), миллатлараро ёки irqи адоват замирида қасддан баданга оғир шикаст етказиш (Жиноят кодекси 104-моддаси иккинчи қисми “ж” банди) каби жиноятлар мисол бўла олади. Чунки юқорида мисол тариқасида келтирилган жиноятлар мустақил жиноят сифатида назарда тутилган икки ёки ундан ортик оддий ягона жиноятларнинг белгиларини ўз ичига олганлигига қарамай бир жиноят таркиби билан қамраб олинади ва амалдаги Жиноят кодексига мувофиқ бир бутун мураккаб ягона жиноят деб топилади. Жиноятларнинг идеал мажмуи сифатида квалификация қилишга ҳожат йўқ.

“Таркибли жиноятлар тушунчаси, белгилари ва турлари” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Таркибли жиноятга таъриф беринг ва унинг белгиларини аниқланг.

2. Таркибли жиноятнинг қандай турларини биласиз?

3. Таркибли жиноятнинг бошқа мураккаб ягона жиноятлардан фарқлари ҳақида гапириб беринг.

4. Таркибли жиноятнинг жиноятлар мажмуидан фарқларини аниқланг.

5-§. МУҚОБИЛ ҲАРАКАТЛАР БИЛАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР

Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятлар ҳам мураккаб ягона жиноятлар тоифасига киради. Бундай тоифадаги жиноятларнинг энг асосий хусусиятлари шундан иборатки, биринчидан, бундай жиноятнинг объектив томони мажбурий элементи ҳисобланган қилмиш ўз ичига бир неча ҳаракатларни олади.

Иккинчидан, бундай қилмишни жиноят деб тан олиш учун жиноят таркибига кирувчи ҳаракатлардан бирининг шахс томонидан содир этилиши кифоя ҳисобланади. Учунчидан, шахс жиноят таркибига кирувчи ҳаракатлардан бирини эмас, балки бир вақтнинг ўзида иккита ёки учтасини, ҳаттоки тўртга ёки бештасини содир этса ҳам, барибир унинг хатти-ҳаракатлари бир бутун мустақил ягона жиноят деб баҳоланаверади, яъни шахснинг бундай ҳаракатлари тизимини

жиноятлар мажмуи сифатида баҳолашга ҳеч қандай ҳожат йўқ.

Давлатимизнинг амалдаги жиноят қонунида муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятлар талайгина назарда тутилган. Бундай жиноятларга давлатга ҳоинлик қилиш (Жиноят кодексининг 157-моддаси), кўпоровчилик (Жиноят кодексининг 161-моддаси), сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш (Жиноят кодексининг 186-моддаси), мансаб сохтакорлиги (Жиноят кодексининг 209-моддаси), қонунга ҳилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш (Жиноят кодексининг 223-моддаси), ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш (Жиноят кодексининг 227-моддаси), ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш (Жиноят кодексининг 228-моддаси) каби жиноятлар қиради. Чунки давлатга ҳоинлик қилиш жинояти душман томонига ўтиш, жосуслик, давлат сирларини чет эл давлатига етказиш, Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб боришда чет эл давлатига ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ ҳаракатлар ёрдамида содир этилса, кўпоровчилик одамларни қириб юбориш, уларнинг соғлиғига зиён етказиш, мулкига шикаст етказиш ёки мулкани нобуд қилишга қаратилган ҳаракатлар ёрдамида, сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш жинояти ҳам маҳсулот чиқариш орқали, ҳам маҳсулотни сотиш орқали содир этилиши мумкин.

Мансаб сохтакорлиги жиноятига келсак, у сохта маълумотлар ва ёзувлар киритиш, ҳужжатларни қалбакилаштириш, сохта ҳужжатлар тузиш ва тақдим этиш орқали содир этилади. Қонунга ҳилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш жинояти учта муқобил ҳаракатни, яъни қонунга ҳилоф равишда чет элга чиқиш, Ўзбекистон Республикасига кириш ёхуд чегарадан ўтишни ўз ичига олади. Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш жинояти, ўз номидан аён бўлиб турибди, эгаллаш, нобуд қилиш, шикаст етказиш, яшириш билан боғлиқ ҳаракатлар орқали содир этилса, ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш жинояти тайёрлаш, қалбакилаштириш, сотиш, фойдаланиш каби ҳаракатларда намоён бўлади.

Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятларни тартибга солиб турувчи нормаларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, бундай жиноятларни ташкил қилувчи ҳаракатлар ёки жиноят содир қилиш мақсадининг бирлиги билан ёхуд жиноят қонуни билан кўриқланаётган ижтимоий муносабатларга нисбатан айбдор руҳий муносабатининг бирлиги билан ёхуд жиноят натижасида айнан бир объектга

зарар етказиш билан ажралиб туради.

“Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятлар” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятга таъриф беринг ва унинг белгиларини аниқланг.

2. Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятни мураккаб ягона жиноятнинг бошқа турларидан фарқланг.

3. Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятни бир қанча жиноят содир этишнинг шаклларида фарқланг.

6-§. МУРАККАБ АЙБЛИ ЖИНОЯТ

Мураккаб айбли жиноятларга тўхталар эканмиз, у юридик адабиётларда баъзан икки айбли¹, баъзан оғир оқибатлар келтириб чиқарилган жиноятлар деб ҳам юритилади².

Давлатимизнинг амалдаги жиноят қонунда мураккаб айбли жиноятга таъриф берилган. Жиноят кодексининг 23-моддасига мувофиқ “агар шахснинг қасддан жиноят содир этиши натижасида эҳтиётсизлик орқасида бошқа ижтимоий хавфли оқибатлар юз берган ва шундай қилмишни қонун қаттиқроқ жавобгарлик билан боғлаган бўлса, бундай жиноят қасддан содир этилган деб топилади”.

Мазкур таърифдан мураккаб айбли жиноятнинг белгиларини ажратиб оلسак. Улар, бизнинг фикримизча, қуйидагилар:

1. Шахс жиноятни фаол хулқ-атвор, яъни ҳаракат ёрдамида содир этади.

2. Шахс содир этган жиноятнинг субъектив томони айбнинг ҳар икки шакли (ҳам қасд, ҳам эҳтиётсизлик)да мавжудлиги билан характерланади. Шахснинг руҳий ҳолатида қилмишга нисбатан тўғри қасд, юз берган оқибатга нисбатан эҳтиётсизлик мавжуд бўлади.

3. Шахс содир этган жиноят натижасида бир неча жинойий оқибатлар юз беради.

4. Қилмиш натижасида юзага келган оқибат қонунда алоҳида жиноят сифатида баҳоланиши мумкинлигига қарамасдан, қасддан содир этилган жиноятнинг зарурий белгиси деб қаралади, яъни аслида иккита алоҳида-алоҳида жиноят деб квалификация қилиниши зарур бўлган қилмиш ва оқибат қонунда битта, ягона жиноят деб баҳола-

¹ Курс уголовного права. В пяти томах. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, Изд-во «Зерцало», 2002. С.515

² Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М., 1958. С.79. Майков В.Н. Совокупность преступлений. Изд-во Казанского университета, 1974. С.121-123. Советское уголовное право. Общая часть. Под редакцией Г.А.Кригера, Н.Ф.Кузнецовой, Ю.М.Ткачевского. Изд-во Московского университета. 1988. С. 199.

нади ва қаттиқроқ жазо чораси билан боғлаб қўйилади.

Мураккаб айбли жиноятга жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказиш (Жиноят кодексининг 104-моддаси учинчи қисми “д” банди), жиний равишда ҳомила тушириш (аборт) жабрланувчининг ўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлиши (Жиноят кодексининг 114-моддаси учинчи қисми “а” ва “б” бандлари) ва товар бозорига сифатсиз маҳсулотлар чиқариш ёки сотиш (Жиноят кодекси 186-моддаси) каби жиноятлар мисол бўла олади.

Юқорида келтирилган мисолларда шахснинг ҳатти-ҳаракатларида бир вақтнинг ўзида айбнинг иккита шакли белгиларини кузатиш мумкин. Баданга оғир шикаст етказиш ва жиний равишда ҳомила туширишга нисбатан шахснинг руҳий ҳолати тўғри қасд билан характерланса, ана шу қилмишлар натижасида юзага келган оқибатлар (жабрланувчининг ўлими ёки бошқа оғир оқибатлар)га нисбатан шахснинг руҳий муносабати айбнинг эҳтиётсизлик шаклида мавжуд бўлади. Жиноят кодекси 186-моддасида назарда тутилган сифатсиз маҳсулотлар чиқариш ёки сотиш жинояти бўйича шахснинг ҳатти-ҳаракатларида ҳам бир вақтнинг ўзида айбнинг иккита шакли белгиларини кузатиш мумкин. Чунки “сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш қасддан содир этилади, келиб чиққан оқибатлар (соғлиққа зарар етказилиши, одамлар ўлими) борасида эса субъектнинг айби эҳтиётсизликда ифодаланади”. Қолаверса, бундай турдаги жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаларнинг тегишли қисмлари санкциясига эhtiбор берсак, қонунда бундай қилмишларнинг оқибатлари учун қаттиқроқ жавобгарлик назарда тутилганининг гувоҳи бўламиз.

“Мураккаб айбли жиноят” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Айб тушунчаси ва унинг шаклларига таъриф беринг. Айб шаклларининг бир-биридан фарқларини аниқланг.

2. Мураккаб айбли жиноятга таъриф беринг ва унинг белгиларини аниқланг.

3. Жиний оқибат нима?

4. Мураккаб айбли жиноятни мураккаб ягона жиноятнинг бошқа турларидан фарқланг.

5. Мураккаб айбли жиноятни бир қанча жиноят содир этишнинг шаклларидан фарқланг.

7-§. МАЪМУРИЙ ТАРТИБДА ТАЪҚИБ ҚИЛИНГАНДАН СЎНГ ЖИНОЯТГА АЙЛАНАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР

Маъмурий тартибда таъкиб қилингандан сўнг қайта содир этилганда жиноятга айланадиган ҳуқуқбузарликлар ҳам мураккаб жиноятлар тоифасига киради. Юридик адабиётларда бундай жиноятлар такрорий ҳаракатлар асосида содир этиладиган жиноятлар деб ҳам юритилади¹.

Ҳўш, бу жиноятларнинг асосий белгилари нималардан иборат? Бизнинг фикримизча, маъмурий тартибда таъкиб қилингандан сўнг қайта содир этилганда жиноятга айланадиган ҳуқуқбузарликларнинг асосий белгилари қуйидагилардан иборат:

1. Бундай жиноятларнинг асосида такрорий ҳаракатлар ётади. Бундай ҳаракатларнинг ҳар бири ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра маъмурий ҳуқуқбузарликни ташкил қилади.

2. Шахс олдинги содир этган ҳуқуқбузарлиги учун ваколатли давлат идоралари томонидан маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши шарт.

3. Шахснинг олдинги содир этган ҳуқуқбузарлиги учун тайинланган жазонинг ҳуқуқий оқибатлари ҳали тугамаган бўлиши, яъни шахс маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланадиган муддат ҳали тугамаган бўлиши шарт. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 37-моддасига мувофиқ шахс маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланадиган муддат мазкур жазони ўташ муддати тугаган кундан бошлаб бир йил деб белгиланган. Бу Олий Суд Пленуми қарорларида ҳам ўз аксини топган. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 6 июндаги № 6-сонли “Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги қонушларни судлар томонидан қўлланилиши ҳақида”-ги қарорининг биринчи бандида кўрсатилишича, “Шундай ҳуқуқбузарлик учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин яна анча миқдорда солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш, башарти бунда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 37-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтиб кетмаган бўлса, Жиноят кодекси 184-моддасининг 1-қисми билан жавобгарликка тортиш учун асос бўлади.

Айбдорнинг ҳаракатини Жиноят кодекси 184-моддаси 2-қисмининг “б” банди ёки 3-қисми билан квалификация қилишда унинг муқаддам солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун маъмурий жавобгарликка тортилган-тортилмаганлиги ҳуқуқий аҳамиятга эга эмас”².

4. Жиноят қонунида ушбу тоифадаги жиноятлар тегишли нормаларнинг диспозицияларида “шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо

2 Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси. 2003 й., № 1-2, 9-бет.

қўлланилгандан кейин содир этилган бўлса” жумласи орқали ифодаланган.

5. Бундай тоифадаги жиноятлар Жиноят кодексининг 15-моддасига мувофиқ ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятлар деб ҳисобланади.

Давлатимизнинг амалдаги жиноят қонунда маъмурий тартибда таъқиб қилингандан сўнг қайта содир этилганда жиноятга айлангани қилмишлар талайгина назарда тутилган. Бунга валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш (ЖК 177-моддасининг биринчи қисми), божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 182-моддасининг биринчи қисми), монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 183-моддасининг биринчи қисми), бюджет интизомини бузиш (ЖК 184-моддасининг биринчи қисми), рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чикитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қонунларини бузиш (ЖК 185-моддасининг биринчи қисми), савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш (ЖК 188-моддасининг биринчи қисми), савдо ёки хизмат кўрсатиш қонунларини бузиш (ЖК 189-моддасининг биринчи қисми), фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (ЖК 190-моддасининг биринчи қисми) жиноятлари киради.

“Маъмурий тартибда таъқиб қилингандан сўнг жиноятга айлангани ҳуқуқбузарликлар” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Маъмурий ҳуқуқбузарлик нима?
2. Маъмурий преюдиция нима?
3. Маъмурий тартибда таъқиб қилингандан сўнг жиноятга айлангани ҳуқуқбузарликларни мураккаб ягона жиноятнинг бошқа турларидан фарқланг.
4. Маъмурий тартибда таъқиб қилингандан сўнг жиноятга айлангани ҳуқуқбузарликларни бир қанча жиноят содир этишнинг шаклларида фарқланг.

8-§. ЖИНОЯТЛАРНИ ҚОПЛАШ ВА УНИ МУРАККАБ ЯГОНА ЖИНОЯТЛАРДАН ФАРҚЛАШ МУАММОЛАРИ

Жиноятларни қоплаш жиноят ҳуқуқининг тадқиқ этишга анча муҳтож муаммоларидан бири бўлишига қарамай, мутахассислар томонидан кам ўрганилган. Шу сабабли тергов-суд амалиётида кўплаб баҳс ва мунозаралар келиб чиқмоқда. Жиноятларни тўғри квалификация қилишда, жумладан, бир қанча жиноятлар шакллари мураккаб ягона жиноятлардан фарқлашда жиноятларни қоплаш муаммосини тўғри

ҳал қилиш муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам мазкур муаммони ўрганиш долзарб ҳисобланади.

Давлатимизнинг амалдаги жиноят қонунида жиноятларни қоплашга таъриф берилмаган. ҳуқуқий адабиётларда эса жиноятларни қоплаш муаммосини қайси ҳуқуқий институт доирасида ўрганиш юзасидан тўрт хил ёндашув мавжуд. Бир гуруҳ мутахассислар мазкур муаммони жиноят таркиби ҳақидаги таълимот доирасида “таркибларни қоплаш” сифатида¹, бошқа мутахассислар жинойий-ҳуқуқий нормалар рақобати² нуқтаи назаридан, айрим олимлар эса жинойий фаолият босқичлари институти доирасида ўрганса³, В.П.Малков жиноят ҳақидаги таълимот⁴ доирасида ўрганиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайди.

В.П. Малковнинг фикрича, жиноятларни қоплаш деганда, ҳуқуққа хилоф муайян хатти-ҳаракатларнинг мустақил жиноят сифатида ўз аҳамиятини йўқотган ҳолда бошқа, одатда, оғирроқ жиноят билан камраб олинishi⁵ тушунилади.

Таркибларни қоплаш тушунчаси эса А.Н. Трайнин томонидан таклиф қилинган. Унинг фикрича, таркибларни қоплашнинг ҳуқуқий ва фактик турлари мавжуд бўлиб, таркибларни ҳуқуқий қоплаш деганда ҳуқуқ ижодкорлиги йўли билан айрим ҳуқуқий нормаларни бирлаштириш тушунилса, таркибларни фактик қоплаш оғирроқ жиноятлар таркиби билан кам аҳамиятли жиноятлар таркибини камраб олишни ўз ичига олади.⁶

Давлатимизнинг амалдаги жиноят ҳуқуқида жиноятларни қоплаш ва унинг турлари қандай тартибга солинган? Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 33-моддаси иккинчи қисмида жиноятларни қоплашнинг бир тури, яъни айнан ўхшаш жиноятларни қоплаш кўзда тутилган. Унда кўрсатилган қоидага кўра “Агар шахс содир этган қилмишда ушбу Кодекс Маҳсус қисми айти бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг аломатлари мавжуд бўлса,

¹ А.Н. Трайнин. Общее учение о составе преступления. М., 1957, стр. 254-255; Н.А.Стручков. Назначение наказания при совокупности преступлений. М., 1957, стр. 29; А.М. Яковлев. Совокупность преступлений. М., 1960, стр. 64-69.

² В.Н. Кудрявцев. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972, стр. 258-270.

³ Н.Д. Дурманов. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. М., 1955, стр. 11-12, 79-82; И.С. Тишкевич. Приготовление и покушение по уголовному праву. М., 1958, стр. 167-168; Н. Ф. Кузнецова. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение по советскому уголовному праву. М., 1958, стр. 57 и сл.

⁴ В.Н.Малков. Совокупность преступлений. Издательство Казанского университета, 1974, стр. 126

⁵ В.Н.Малков. Совокупность преступлений. Издательство Казанского университета, 1974, стр. 125

⁶ А.Н. Трайнин. Общее учение о составе преступления. М., 1957, стр. 254

у модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича жавобгарликка тортилади”.

Бизнинг фикримизча, давлатимиз қонун чиқарувчиси жиноятларни қоплаш муаммосини бир қанча жиноят содир этиш институти доирасида тартибга солиб, муаммони тўғри ҳал қилган. Чунки жиноятларни қоплаш, бир томондан, бир қанча жиноятларнинг айрим шакллари, айниқса, жиноятлар мажмуига ўхшаб кетса, иккинчи томондан, мураккаб ягона жиноятнинг давомли (ЖК 32-моддаси), мураккаб айбли (ЖК 23-моддаси) ва таркибли турларини бир-биридан фарқлашда муҳим аҳамият касб этади.

Жиноятларни қоплашнинг турлари ҳақида сўз юритар эканмиз, фикримизча, юқорида кўрсатиб ўтилган айнан ўхшаш жиноятларни қоплашдан ташқари, турдош ва ҳар хил жиноятларни қоплашни ҳам ажратиш зарур.

Агар айнан ўхшаш жиноятлар Жиноят кодекси Махсус қисми бир моддасининг турли қисмларида ўз ифодасини топган бўлса, турдош жиноятлар Жиноят кодекси Махсус қисми бир бобининг турли моддаларида ёки моддаларининг қисмларида, ҳар хил жиноятлар эса Жиноят кодекси Махсус қисмининг турли бобларида кўзда тутилган бўлади.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, ўхшаш жиноятларни қоплаш тартиби давлатимизнинг амалдаги жиноят қонунида ўз аксини топган. Турдош ва ҳар хил жиноятларни қоплашда қандай қоидаларга амал қилиниши лозим? Бу саволга жиноят қонунида жавоб берилмаган. Фикримизча, Жиноят кодекси Махсус қисми бир бобининг турли моддаларида ёки моддаларининг қисмларида (турдош) ёхуд турли бобларида (ҳар хил) кўзда тутилган жиноятларни қоплаш ҳақида гап кетганда, жавобгарлик жиноят ҳуқуқи назарияси ва тергов-суд амалиёти томонидан ишлаб чиқилган жиноий-ҳуқуқий нормалар рақобатини бартараф қилишнинг қуйидаги усуллари асосида белгиланиши лозим:

1. Оғирлаштирувчи ҳолатларни назарда тутувчи норма яна бошқа оғирлаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма билан рақобат қилса, жавобгарлик оғирроқ жазо назарда тутилган норма бўйича белгиланади. Оғирлаштирувчи ҳолатларни назарда тутувчи нормаларнинг ўзаро рақобатига ўта хавфли рецидивист томонидан жуда кўп микдорда такроран талончилик жиноятининг содир этилишини мисол қилиб келтириш мумкин. Чунки ушбу мисолда талончилик жиноятини оғирлаштирувчи учта ҳолат - такрорий талончилик (Жиноят кодекси 166-моддаси учинчи қисми “а” банди) ўта хавфли рецидивист томонидан (Жиноят кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми “б” банди) жуда кўп микдорда (Жиноят кодекси 166-моддаси тўртинчи

қисми “а” банди) содир этилиши бир вақтда юз беради ва учта норма ўртасида рақобат юзага келади. ҳуқуқий нормалар рақобатининг ушбу турини баргараф қилиш усули давлатимиз Жиноят кодекси 33-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган. Унга кўра “шахс содир этган қилмишда ушбу кодекс махсус қисми айна бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг аломатлари мавжуд бўлса, у модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича жавобгарликка тортилади”. Демак, биз юқорида келтирган мисол бўйича талончилик учун жавобгарлик Жиноят кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми бўйича белгиланади.

2. Оғирлаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма билан рақобат қилса, жавобгарлик енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма бўйича белгиланади. Оғирлаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норманинг енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма билан рақобати юзага келганда, қилмиш енгиллаштирувчи ҳолат назарда тутилган модда ёки модданинг қисми билан баҳолавиши лозим. Масалан, шахс кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдирса, Жиноят кодекси 97-моддаси иккинчи қисми “а” банди ва Жиноят кодекси 98-моддаси ўртасида рақобат вужудга келади. Бундай ҳолатда юқорида баён қилинган қондага мувофиқ жавобгарлик Жиноят кодекси 98-моддаси бўйича белгиланади.

Оғирлаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма билан енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма ўртасида рақобат юз берганда, енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма бўйича жавобгарлик белгиланиши давлатимиз Олий Суди Пленуми қарорларида ҳам ўз аксини тошган. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 1996 йил 20-декабрдаги “Ижтимоий ҳаффи тажовузлардан зарурий мудофаа ҳуқуқини таъминловчи қонунларнинг судлар томонидан қўлланиши ҳақида”ги қарорининг еттинчи бандида “Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан баданга оғир тан жароҳати етказиш тажовузчининг ўлимига олиб келса, ҳимояланувчининг айби тажовузчининг ўлимига нисбатан эҳтиётсизлик оқибатида юз берган бўлса, Жиноят кодексининг 107-моддаси билан тавсифланиши керак”, дейилган.

3. Енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма яна бошқа енгиллаштирувчи ҳолатни назарда тутувчи норма билан рақобат қилса, жавобгарлик энг енгил жазони назарда тутувчи норма бўйича белги-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. 1991-1997. Икки жилда. 1-жилд. Т., «Шарқ», 1997. 71-бет.

ланади. Енгиллаштирувчи ҳолатларни назарда тутувчи нормаларнинг ўзаро рақобати юз берганда энг енгил жазони назарда тутувчи нормага устиворлик берилади. Масалан, кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи норма (Жиноят кодекси 98-моддаси) билан зарурий муодофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи норма (ЖКнинг 100-моддаси) ўртасида рақобат юзага келса, жавобгарлик ЖКнинг 100-моддаси бўйича белгиланади. Чунки ушбу моддада Жиноят кодексининг 98-моддасига қараганда енгилроқ жазо назарда тутилган.

4. Бутун ва қисм рақобати вужудга келганда, жавобгарлик содир этилган жиноий қилмишни тўлиқроқ тартибга солишга қаратилган норма бўйича белгиланади. Бутун ва қисм рақобати деганда содир қилинган айни бир жиноий қилмишнинг бир вақтнинг ўзида жиноят қонунида назарда тутилган икки ёки ундан ортиқ нормаларнинг белгиларига эга бўлиши ва бунда ушбу нормаларнинг бири мазкур қилмишни тўлиқ қамраб олиши, иккинчиси эса унинг фақат бир қисмини ўзнда ифода этиши тушунилади.

Агар умумий ва махсус нормалар рақобати жиноят ҳуқуқи муҳофазасига олинган ижтимоий муносабатларининг ҳажмига кўра вужудга келса, бутун ва қисм рақобати ижтимоий муносабатларнинг мазмунига кўра вужудга келади. Демак, бутун ва қисм рақобатига кўра бир жиноий-ҳуқуқий норма муайян ижтимоий муносабатни тўлиқ тартибга солишга қаратилган бўлса, иккинчи бир жиноий-ҳуқуқий норма айнан ўша ижтимоий муносабатнинг фақатгина бир қисмини тартибга солади, холос. Шунинг учун ҳам бутун ва қисм рақобати вужудга келганда, жавобгарлик содир этилган жиноий қилмишни тўлиқ тартибга солишга қаратилган норма бўйича белгиланади. Ушбу қоида ЖКда тўғридан-тўғри белгиланмаган бўлса-да, у жиноят ҳуқуқининг қонунийлик, одиллик ва жавобгарликнинг муқаррарлиги принципларига асосланади.

Бутун ва қисм рақобати турлича кўринишларда намоён бўлиши мумкин. Бутун ва қисм рақобатини турларга бўлишда жиноят таркиби белгилари асос қилиб олинади⁸. Жиноятнинг объекти бўйича бутун ва қисм рақобатига эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш (Жиноят кодекси 102-моддаси) билан сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш натижасида одам ўлишига сабаб бўлиш (Жиноят кодекси 186-моддаси иккинчи қисм) жиноятлари ўртасида вужудга келадиган рақобатни мисол тариқасида келтириш мумкин. Ушбу мисолда Жино-

⁸ Бутун ва қисм рақобатининг турлича кўринишлари В.Н.Кудрявцев томонидан батафсил ёритилиб берилган. Қаранг: В.Н.Кудрявцев. Общая теория квалификации преступлений. М. «Юридическая литература», 1972, ст. 258-270

ят кодекси 186-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган норма Жиноят кодексининг 102-моддасида кўрсатилган нормага нисбатан махсус ҳисобланади. Жиноят кодексининг 186-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган жиноят объекти Жиноят кодексининг 102-моддасида кўрсатилган жиноят объектига нисбатан тўлиқроқ берилган ва 102-моддада кўрсатилган жиноят фақат инсон ҳаётига тажовуз қилса, 186-модданинг иккинчи қисмида кўрсатилган жиноят нафақат инсон ҳаётига тажовуз қилади, балки хўжалик фаолиятини ҳам издан чиқаради. Жиноятнинг объекти бўйича бутун ва қисм рақобатига ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш (Жиноят кодекси 205-моддаси) билан мансаб мавқеини сунистеъмом қилиш йўли билан ўзлаштириш (Жиноят кодекси 167-моддаси учинчи қисми “в” банди) жиноятлари ўртасидаги рақобатни ҳам мисол қилиш мумкин. Келтирилган ҳар икки мисолда ҳам рақобат бутун нормалар. (Жиноят кодексининг 186-моддаси иккинчи қисми ва 167-моддани учинчи қисми “в” банди) асосида бартараф қилинади.

Жиноятнинг объектив томони бўйича бутун ва қисм рақобати айнан бир объектга қарши қаратилган тажовузларни назарда тутувчи нормалар доирасида вужудга келади. Масалан, босқинчилик жиноятининг таркиби (Жиноят кодекси 164-моддаси) талончилик жиноятининг таркиби (Жиноят кодекси 166-моддаси)га нисбатан тўлиқроқ ҳисобланади ёки давлат сирларини ошкор қилиш (Жиноят кодекси 162-моддаси) жиноятининг таркиби давлат сирини ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотиш (Жиноят кодекси 163-моддаси) жиноятининг таркибига нисбатан тўлароқ ҳисобланади. Шунинг учун ҳам шахс томонидан содир этилган айнан бир қилмишда ҳам босқинчиликнинг, ҳам талончиликнинг белгилари бир вақтда мавжуд бўлса, бундай қилмиш жиноятлар мажмуи сифатида баҳоланмайди, балки ушбу қилмишнинг барча белгиларини тўлиқ ўз ичига олган босқинчилик деб баҳоланади, ҳодос. Ёки шахс томонидан содир этилган айнан бир қилмишда ҳам давлат сирларини ошкор қилиш, ҳам давлат сирини ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотиш жиноятларининг белгилари мавжуд бўлса, жиний жавобгарлик мажмуи ижтимоий муносабатни тўлароқ қамраб олган давлат сирларини ошкор қилиш (Жиноят кодекси 162-моддаси) бўйича белгиланади.

Жиноятнинг объектив томони бўйича вужудга келадиган бутун ва қисм рақобатини бартараф қилиш усуллари республикамиз Олий Суди Пленумининг муайян жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақидаги қарорларида ҳам ўз аксини топган. Масалан, Олий Суд Пленумининг 1996 йил 20 декабрдаги “Транспорт воситаларини олиб қочиш ишла-

9 Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. 1991-1997. Иккинчи жилддин. 1-жилд. Т., «Шарқ», 1997. 65-бет.

ри бўйича суд амалиёти хақида”ги қарорининг учинчи бандида кўрсатилганидек, “айбдор транспорт воситасини ўзининг шахсий мулкига айлантириш мақсадини кўзлаган ҳолда олиб қочганда, унинг ҳаракатлари ўзганинг мулкани ўғрилаганлик учун жавобгарликни белгиловчи Жиноят кодексининг тегишли моддалари билан тавсифланиши лозим. Бу ҳаракатларни Жиноят кодексининг 267-моддаси билан қўшимча тавсифлаш талаб қилинмайди, чунки бу ҳолатларда транспортни олиб қочиш ўғирлашнинг усули (воситаси) ҳисобланади”⁹.

Жиноятнинг объектив томони бўйича вужудга келадиган бутун ва қисм рақобати таркибли жиноятларни баҳолашда, айниқса, кўп учрайди. Таркибли жиноят тушунчаси қонунда берилмаган. Жиноят ҳуқуқи назариясида эса таркибли жиноят деганда икки ёки ундан ортиқ оддий ягона жиноятларнинг белгиларини ўз ичига олган мураккаб ягона жиноят тушунилади¹⁰. Мураккаб таркибли жиноятга **Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 164-моддасида назарда тутилган босқинчилик жинояти** мисол бўла олади. Чунки босқинчилик жинояти бир вақтнинг ўзида жиноят қонунида алоҳида-алоҳида назарда тутилган иккита мустақил оддий ягона жиноятларнинг, яъни мулкни талон-тарож қилиш (Жиноят кодексининг 166- ёки 169-моддаларида назарда тутилган талончилик ёки ўғрилик) билан баданга ўргача оғир шикаст етказиш (Жиноят кодексининг 105-моддаси) жиноятларининг белгиларини ўз ичига олади. Шунинг учун ҳам бу икки жиноятни жиноятлар мажмуи тарикасида баҳолашга ҳожат йўқ.

Бутун ва қисм рақобатини вужудга келтирадиган таркибли жиноятга безорилик (Жиноят кодексининг 277-моддаси)ни ҳам мисол қилиш мумкин. Безорилик жиноятида бир вақтнинг ўзида бир неча мустақил оддий ягона жиноятлар (ҳақорат қилиш Жиноят кодексининг 140-моддаси, дўшослаш Жиноят кодексининг 109-моддаси, ўзганинг мулкига шикаст етказиш Жиноят кодексининг 173-моддаси)нинг белгилари муқассамлашган бўлса-да, жиноятлар мажмуи мажбур бўлмайди. Чунки, шахс содир этган бундай қилмишнинг бошқа бирорта жиноят (у на ҳақорат қилиш бўлсин, на баданга енгил шикаст етказиш бўлсин ва на ўзганинг мулкига шикаст етказиш бўлсин) безорилик таркиби сингари тўлиқ қамраб ола олмайди.

Жиноят содир қилиш мақсади бўйича ҳам бутун ва қисм рақобати вужудга келиши мумкин. Агар шахс мулкни **Ўзбекистон Республи-**

10 Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Т., Адолат. 1998. 152-153-бетлар. Н.Ф.Кузнецова. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. М., 1958. с. 117. В.П.Малков. Совокупность преступлений. Изд-во Казанского университета. 1974. с. 92-110.

касининг иқтисодиётига пуғур етказиш мақсадида нобуд қилса, унинг қилмишини Жиноят кодексининг 173-моддаси (мулкни қасддан нобуд қилиш) билан эмас, балки Жиноят кодексининг 161-моддаси (қўпоровчилик) билан баҳолаш лозим.

Жиноят субъекти бўйича вужудга келадиган бутун ва қисм рақобатига муайян жиноятнинг умумий таркиби билан айнан шу жиноятнинг хавфли ёки ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилишини назарда тутувчи таркиб ўртасида вужудга келадиган рақобатни мисол қилиш мумкин. Масалан, ўғрилик ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, бундай қилмиш Жиноят кодекси 169-моддасининг биринчи қисми бўйича эмас, балки шу модданинг тўртинчи қисми бўйича квалификация қилиниши лозим.

Бутун ва қисм рақобати жиноят таркибининг бир неча белгилари бўйича ҳам вужудга келиши мумкин. Масалан, Жиноят кодекси 104-моддаси учинчи қисми “д” банди (қасддан баданга оғир шикаст етказиш жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлса) Жиноят кодекси 97-моддаси биринчи қисми (қасддан одам ўлдириш) билан ҳам объект (инсон ҳаёти), ҳам субъектив томон (қасд) бўйича рақобатлашади.

Бутун ва қисм рақобатини жиноятга тайёргарлик кўриш ва жиноят содир этишга суиқасд қилиш билан боғлиқ бўлган ишларда ҳам кузатиш мумкин. Умумий қоидага мувофиқ тамом бўлган жиноятни назарда тутувчи норма жиноят содир этишга суиқасд қилишни назарда тутувчи нормага нисбатан тўлиқроқ ҳисобланади. Ўз навбатида, жиноятга суиқасд учун жавобгарликни назарда тутувчи норма ҳам жиноятга тайёргарлик кўриш учун жавобгарликни назарда тутувчи нормага нисбатан тўлиқроқ ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, жиноят содир қилишнинг кейинги босқичи олдинги босқични қамраб олади ва иккита босқични алоҳида-алоҳида, жиноятлар мажмуи тарихида квалификация қилишга ҳожат қолмайди.

Энди юқорида баён қилинган барча ҳолатларни инобатга олган ҳолда жиноятлар мажмуи билан жинойий-ҳуқуқий нормалар рақобати ўртасида қандай фарқлар мавжудлиги юзасидан хулоса қилсак. Бизнинг фикримизча, бу икки тушунча ўртасидаги фарқ шахс томонидан содир қилинган қилмиш жиноят қонуни бўйича нечта норма билан қамраб олиниши ва нечта жиноят деб тан олинишида яққол намоён бўлади. Агар жинойий-ҳуқуқий нормалар рақобатида шахс томонидан содир этилган қилмиш аввалига бир неча нормалар ёрдамида тартибга солинадиган бўлиб туюлса-да, охир-оқибатда бир жинойий-ҳуқуқий норма билан қамраб олиниши ва жиноят қонунда ягона мустақил жиноят деб баҳоланиши аён бўлади. Жиноятлар (идеал) мажмуида эса шахс содир этган бир қилмиш кам деганда иккита

жинойй-хукукий норма билан қамраб олинади ва жиноят қонунида икки ёки ундан ортиқ ягона мустақил жиноятлар сифатида алоҳида-алоҳида назарда туғилади.

5. Жиноятга тайёргарлик кўриш жиноят содир этишга суиқасд қилиш билан, жиноятга суиқасд қилиш эса тамом бўлган жиноят билан қамраб олинади.

6. Жиноят хукуки муҳофаза қилаётган объектга зарар етказиш хавфи туғдирадиган жиноят шундай зарар етказган жиноят билан қопланади. Масалан, била туриб, бошқа шахсни таносил касаллигини юктириш хавфи остида қолдириш (ЖК 113-моддаси биринчи қисми) ўзида таносил касаллиги борлигини била туриб, бу қасални бошқа шахсга юктириш (ЖК 113-моддаси иккинчи қисми) билан қамраб олинади.

7. Жиноятни охирига етказишдан ихтиёрий қайтган шахс, агар унинг амалда содир этган қилмишида бошқа жиноят таркибининг белгилари мавжуд бўлса, ўша жиноят бўйича жавобгарликка тортилади.

Фикримизча, жиноятларни қоплаш масаласини ҳал қилишда қуйидаги ҳолатларни инобатга олиш зарур:

1) жиноятларни қоплаш натижасида ижтимоий хавфи каттароқ жиноят ижтимоий хавфи кичикроқ жиноятни қамраб олади. Шунинг учун ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноят унча оғир бўлмаган жиноятни, унча оғир бўлмаган жиноят оғир жиноятни, оғир жиноят эса ўта оғир жиноятни қоплаши мумкин эмас. Бу қонда Жиноят кодекси 33-моддаси иккинчи қисмида айнан ўхшаш жиноятларни қоплаш нуқтаи назаридан белгиланган бўлса-да, жиноятларни қоплашнинг бошқа турларига ҳам бевосита тааллуқлидир. Қолаверса, қонун чиқарувчи бир жиноятни бошқа оғирроқ жиноят билан қоплар экан, унинг учун жазо чораларини ҳам қаттиқроқ белгилайди. Белгиланган жазо чораси эса ўзининг оғирлиги бўйича мазкур жиноятлар мажмуи учун тайинланиши мумкин бўлган жазо чорасидан кам бўлмайди¹¹;

2) жиноятларни қоплаш натижасида қамраб олинган жиноят ўз аҳамиятини йўқотади ва алоҳида квалификация қилинмайди;

3) жиноятларни қоплаш натижасида шахс содир этган қилмишлар битта, ягона жиноят таркиби билан қамраб олинади, ягона жиноят сифатида баҳоланади;

4) жиноятларни қоплаш масаласини ҳал қилишда уни бир қанча жиноятнинг шакллари ва мураккаб ягона жиноятлардан фарқлаш муҳим аҳамиятга эга;

11 В.Н.Малков. Совокупность преступлений. Издательство Казанского университета, 1974, стр. 129

5) жиноятларни қоплаш юзасидан ~~жазобгарликни~~ белгилашда жиноий-ҳуқуқий нормалар рақобатини бартараф қилиш усуллари асос бўлиб хизмат қилади.

Юқорида баён этилган фикрларни хулоса қилиб, жиноятларни қоплашга қуйидагича таъриф беришни таклиф этамиз.

Жиноятларни қоплаш деганда, Жиноят кодекси Махсус қисми бир моддасининг турли қисмларида ёки бир бобининг турли моддаларида ёхуд турли бобларининг турли моддаларида назарда тутилган ўхшаш, турдош ёки ҳар хил жиноятларнинг бошқа ижтимоий ҳавфи юқори-роқ жиноят билан қамраб олиниши тушунилади.

“Жиноятларни қоплаш ва уни мураккаб ягона жиноятлардан фарқлаш муаммолари” параграфи бўйича такрорлаш учун назорат саволлари:

1. Жиноий-ҳуқуқий нормалар рақобати тушунчаси ва турлари ҳақида гапириб беринг.

2. Рақобатнинг коллизиядан фарқларини аниқланг.

3. Умумий ва махсус жиноий-ҳуқуқий нормалар рақобати нима?

4. Умумий ва махсус жиноий-ҳуқуқий нормалар рақобати юз берганда қайси норма қўлланади?

5. Алоҳида баҳоланадиган жиноят таркиби билан асосий жиноят таркиби рақобат қилганда қайси жиноят таркиби бўйича квалификация қилинади?

6. Қисм ва бутун рақобати нима?

7. Қисм ва бутун рақобатини бартараф қилиш йўллари айтиб беринг.

8. Қисм ва бутун рақобатининг қандай турларини биласиз?

Мазкур ўқув қўлланмасида давлатимиз жинойт ҳуқуқининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланган, жинойтларни тўғри квалификация қилиш, адолатли жазо тайинлаш ва жинойтчиликка қарши кураш юзасидан самарали жинойий-ҳуқуқий воситаларни аниқлашда муҳим аҳамиятга эга бўлган мураккаб ягона жинойтлар муаммосини ёритишга ҳаракат қилдик. Мазкур мавзунини ёритиш жараёнида мураккаб ягона жинойтларни тартибга солиб турувчи ҳуқуқий нормалар ва бу хусусда ёзилган илмий адабиётларни таҳлил қилиш асосида куйидаги фикр-мулоҳаза ва таклифларга келдик:

1. Агар содир этилган қилмишдаги жинойт таркибининг ҳар бир белгиси биттадан иборат бўлса, бундай қилмиш оддий жинойт деб, аксинча, жинойт таркибининг бирорта белгиси (ёки бир неча белгилари) икки ёки ундан ортиқ бўлса, бундай қилмиш мураккаб жинойт деб қаралиши лозим. Тегишли жинойт таркибининг қайси белгиси (ёки белгилари) икки ёки ундан ортиқ бўлиши масаласи муайян ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, айбли ва жазога сазовор қилмишнинг ўзига хос хусусиятлари инобатта олинган ҳолда қонун чиқарувчи томонидан ҳал қилинади.

2. Жинойт қонуни Махсус қисми битта моддасида ёки битта моддасининг қисмида (Умумий қисм қоидаларини назарда тутган ҳолда) ифода этилган муайян жинойтнинг таркибидаги белгилардан ҳеч бўлмаганда биттаси икки ёки ундан ортиқ бўлса, бундай ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, айбли ва жазога сазовор қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) мураккаб ягона жинойт деб топилади.

3. Давомли жинойтни такроран содир этилган жинойтдан фарқлаш шахсда ўзи содир этаётган қилмишига нисбатан неча мартаба қасднинг пайдо бўлиши бўйича амалга оширилиши зарур. Ўзбекистон Республикаси жинойт қонунига мувофиқ давомли жинойт бир бутун, ягона мураккаб жинойт ҳисобланади. Шунинг учун ҳам жинойт қонуни Махсус қисмининг битта моддаси ёки бир моддасининг тегишли қисми бўйича квалификация қилинади.

4. Жинойий фаолиятнинг тўхтовсиз, узлуксиз давом этиши билан узоққа чўзилган жинойтлар такроран содир этилган жинойтлар ва давомли жинойтлардан фарқланади.

5. Таркибли жинойт деганда икки ёки ундан ортиқ оддий ягона жинойтларнинг белгиларини ўзида мужассамлаштирган, ЖК Махсус қисми бир моддасида ёки бир моддасининг битта қисмида ягона жинойт сифатида ифодаланган мураккаб ягона жинойт тушунилади.

6. Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жинойтларнинг

энг асосий хусусиятлари шундан иборатки, биринчидан, бундай жиноятнинг обрeктив томони мажбурий элементи ҳисобланган қилмиш ўз ичига бир неча ҳаракатларни олади; иккинчидан, бундай қилмишни жиноят деб тан олиш учун жиноят таркибига кирувчи ҳаракатлардан бирининг шахс томонидан содир этилиши кифоя ҳисобланади; учинчидан, шахс жиноят таркибига кирувчи ҳаракатлардан бирини эмас, балки бир вақтнинг ўзида иккита ёки учтасини, ҳаттоки тўртта ёки бештасини содир этса ҳам, барибир унинг хатти-ҳаракатлари бир бутун мустақил ягона жиноят деб баҳоланаверади, яъни шахснинг бундай ҳаракатлари тизимини жиноятлар мажмуи сифатида баҳолашга ҳеч қандай ҳолат йўқ.

7. Маъмурий тартибда таъкиб қилинган сўнг қайта содир этилганда жиноятга айланадиган ҳуқуқбузарликлар қуйидаги белгилар билан характерланади: биринчидан, бундай жиноятларнинг асосида такрорий ҳаракатлар ётади ва бу ҳаракатларнинг ҳар бири ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра маъмурий ҳуқуқбузарликни ташкил қилади; иккинчидан, шахс олдинги содир этган ҳуқуқбузарлиги учун ваколатли давлат идоралари томонидан маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши шарт; учинчидан, шахснинг олдинги содир этган ҳуқуқбузарлиги учун тайинланган жазонинг ҳуқуқий оқибатлари ҳали тугамаган бўлиши, яъни шахс маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланадиган муддат ҳали тугамаган бўлиши шарт (Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 37-моддасига мувофиқ шахс маъмурий жазога тортилмаган деб ҳисобланадиган муддат мазкур жазони ўташ муддати тугаган кундан бошлаб бир йил деб белгиланган).

8. Жиноятларни қоплаш деганда, Жиноят кодекси Махсус қисми бир моддасининг турли қисмларида ёки бир бобининг турли моддаларида ёхуд турли бобларининг турли моддаларида назарда тутилган ўхшаш, турдош ёки ҳар хил жиноятларнинг бошқа ижтимоий ҳавфи юқорироқ жиноят билан қамраб олиниши тушунилади.

9. Бизнинг фикримизча, жиноятларни қоплаш айнан ўхшаш, турдош ва ҳар хил жиноятларни қоплашга бўлинади. Ўхшаш жиноятларни қоплаш тартиби давлатимизнинг амалдаги Жиноят кодекси 33-моддаси иккинчи қисмида кўзда тутилган. Турдош ва ҳар хил жиноятларни қоплашда қандай қоидаларга амал қилиниши лозимлиги қонунда назарда тутилмаган. Фикримизча, Жиноят кодекси Махсус қисми бир бобининг турли моддаларида ёки моддаларининг қисмларида (турдош) ёхуд турли бобларида (ҳар хил) кўзда тутилган жиноятларни қоплаш ҳақида гап кетганда, жавобгарлик жиноят ҳуқуқи назарияси ва тергов-суд амалиёти томонидан ишлаб чиқилган жино-

ий-ҳуқуқий нормалар рақобатини бартараф қилишнинг қуйидаги усуллари асосида белгиланиши лозим.

ТАВСИЯ ЭТИЛАЁТГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

I. Раҳбарий адабиётлар

1. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. Т., “Ўзбекистон”, 1992 й.
- 1.2. Каримов И.А. Ўзбекистон келажаги буюк давлат. Т., “Ўзбекистон”, 1992 й.
- 1.3. Каримов И.А. Буюк мақсад йўлида оғишмайлик. Т., “Ўзбекистон”, 1993 й.
- 1.4. Каримов И.А. Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати. Т., “Ўзбекистон”, 1993 й.
- 1.5. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т., “Ўзбекистон”, 1993 й.
- 1.6. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т., “Ўзбекистон”, 1994 й.
- 1.7. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истикболнинг асосий тамойиллари. Т., “Ўзбекистон”, 1995 й.
- 1.8. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. Т., “Ўзбекистон”, 1995 й.
- 1.9. Каримов И.А. Юқсак малакали мутахассислар тараққиёт омили. Т., “Ўзбекистон”, 1995 й.
- 1.10. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., “Ўзбекистон”, 1997 й.

II. Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар

- 2.1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т., “Адолат”, 1998.
- 2.2. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳлар. Т., “Ўзбекистон”, 1995 й.
- 2.3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. Т., “Адолат”, 1995.
- 2.4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. Т., “Адолат”, 2004.
- 2.5. Жиноят кодексига шарҳлар. Тошкент. “Адолат”. 1997.

III. Китоб ва туркум нашрлари

- 3.1. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. Т., 1998.
- 3.2. Жиноят ҳуқуқи (махсус қисм). Рустамбоев М.Х. ва бошқалар.

Т: “Иктисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2000.

3.3. Жиянов М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқида бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик. Ўқув қўлланмаси. Фарғона, 2002. 123 бет.

3.4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки томли. 2-том. Москва. “Рус тили” нашриёти, 1981.

3.5. Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. 1991-1997. Икки жилдди. 1-жилд. Т., “Шарқ”, 1997.

3.6. Большой юридический словарь. Под ред. А.Я.Сухарева, В.Д.Зоркина, В.Е.Крутских. - М.: ИНФРА-М, 1998.

3.7. Дагел П.С. Множественность преступлений. Владивосток. 1969.

3.8. Кафаров Т.М. Проблемы рецидива в советском уголовном праве. Баку. 1970.

3.9. Красиков Ю.А. Множественность преступлений (понятие, видк, наказуемость). М. 1988.

3.10. Кудрявцев В.Н. Общая квалификация преступлений. М. 1972.

3.11. Курс уголовного права в пяти томах. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. М., Зерцало-М, 2002..

3.12. Малков В.П. Совокупность преступлений. Издательство Казанского университета. 1974.

3.13. Малков В.П. Повторность преступлений. Издательство Казанского университета. 1970.

3.14. Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. Казан. 1982.

3.15. Никифоров А.С. Совокупность преступлений. М. 1965.

3.16. Российское уголовное право. Общая часть. Учебник. (Под ред. академика Кудряцева В.Н., проф. Наумов А.В.) - М.: СПАРК, 1997.

3.17. Словарь по уголовному праву. (Отв. ред. проф. Наумов А.В.) - М.: БЕК, 1997.

3.18. Ткешелиадзе Г.Т. Ответственность при совокупности преступлений по советскому уголовному праву. Тбилиси. 1967.

3.19. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. Лекция 3. Множественность преступлений. М. Изд-во “Норма”. 1996.

3.20. Фролов Е.А., Галиакбаров Р.Р. Множественность преступных деяний как институт советского уголовного права. Свердловск. 1967.

3.21. Яковлев А.М. Совокупность преступлений. М.1960.

3.22. Якубов А.С., Кабулов Р. Новое в уголовном законодательстве. - Т. Академия МВД Республики Узбекистан, 1995.

3.23. Якубов А.С. Теоретические проблемы формирования правовой основы учения о преступлении: предпосылки, реальность, перспективы - Т., 1996 г.

IV. Журналлардаги мақолалар

- 4.1. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси, № 2- 3, 2000.
  - 4.2. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси, № 1- 2, 2003.
  - 4.3. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси, № 1, 2004.
  - 4.4. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси, № 2, 2004.
  - 4.5. Кабулов Р. О понятии состава преступления. //Хуқуқ-Право-Law, 2002, №3 (19)-С. 25-26.
  - 4.6. Жиянов М.Х. “Узоққа чўзилган жиноятларни такроран содир этилган жиноятлардан фарқлаш”. Фарғона Давлат Университети. Илмий хабарлар. 1997. 1-2 сон. 37-39 бет.
  - 4.7. Жиянов М.Х. Такрорли жиноятни давомлисидан фарқлаш. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси “Хуқуқ-Право” илмий-назарий юридик журнали. 1998. 1- сон. 43- 45 бет.
  - 4.8. Жиянов М.Х. “Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқида бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик масалалари”. Фарғона Давлат Университети. Илмий хабарлар. 1999. 1- 4 сон. 18-23 бет.
  - 4.9. Жиянов М.Х. Мураккаб ягона жиноят. Ҳаёт ва қонун. Юридик журнал. 2004.4 (97)- сон. 42-43 бет.
  - 4.10. Жиянов М.Х. Жиноят ҳуқуқи назариясида ҳуқуқий нормалар рақобати. Давлат ва ҳуқуқ. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. Тошкент Давлат юридик институти. Илмий-назарий журнал. 2004. 4 (20)- сон. 52-53 бет.
  - 4.11. Жиянов М.Х. Жиноятларнинг идеал мажмуи. Ўзбекистон Республикаси Олий судининг ахборотномаси. 2004. 2- сон. 63-64 бет.
  - 4.12. Жиянов М.Х. Жиноятлар мажмуи. Ҳаёт ва қонун. Юридик журнал. 2004. 5 (98)- сон. 31-32 бет.
- #### VI. Илмий ишлар тўпламлари
- 6.1. Жиянов М.Х. “Такроран жиноят содир этишнинг ҳуқуқий аҳамияти”, Конституция ва инсон манфаатлари (Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари). Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар Вазирлиги академияси. 1997 йил. 233-236 бетлар.
  - 6.2. “Жиноий жазоларни либераллаштириш муносабати билан жиноят тушунчасини такомиллаштириш муаммолари”. Ўзбекистон Республикаси амалдаги қонунчилигининг долзарб муаммолари (Республика илмий-назарий конференцияси материаллари). Наманган Давлат университети. 2005 йил. 4-6 бетлар.

МУНДАРИЖА

1. Кириш.....	3
2. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқида мураккаб ягона жиноят тушунчаси.....	4
3. Давомли жиноят тушунчаси ва белгилари.....	14
4. Узоққа чўзилган жиноятлар тушунчаси ва турлари.....	18
5. Таркибли жиноятлар тушунчаси, белгилари ва турлари.....	22
6. Муқобил ҳаракатлар билан содир этиладиган жиноятлар.....	27
7. Мураккаб айбли жиноят.....	29
8. Маъмурий тартибда таъқиб қилингандан сўнг жиноятга айланадиган ҳуқуқбузарликлар.....	30
9. Жиноятларни қоплаш ва уни мураккаб ягона жиноятлардан фарқлаш муаммолари.....	32
10. Хулоса.....	42
11. Тавсия этилаётган адабиётлар рўйхати.....	44

Ўқув-услубий нашр

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА МУРАККАБ
ЯГОНА ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ**

Ўқув қўлланма

Муҳаррир:

Тилаволди Жўраев

Саҳифаловчи:

Қодиров Фаҳриддин

Матн тегувчи:

Қўлдошев Зоҳиджон

**Босишга рухсат этилди 18.07.2005 й. Ҳажми 5,0 б.т.
Бичими 84x108 $\frac{1}{16}$ Адади 500 дона. Буюртма №76**

“Фарғона” нашриёти.

712014. Фарғона шаҳри, С. Темур кўчаси, 28.

“Типграфика” кичик корхонаси.

Бувайда тумани, Янгиқўрғон, Навоий кўчаси, 27.

Жиянов Мирзааҳмад Ҳасанбоевич

1963 йилда Фарғона вилояти Охунбобоев туманидаги Эшонтўпи қишлоғида туғилган.

1985 йилда Москвадаги Патрис Лумумба номидаги Халқлар дўстлиги университетига ўқишга кириб, 1991 йилда уни «ҳуқуқшунослик» мутахассислиги бўйича муваффақиятли тамомлаган.

1991 йилдан 1994 йилга қадар Москвадаги Патрис Лумумба номидаги Халқлар дўстлиги университетининг аспирантурасида ўқиб, 1994 йилда 12.00.08 жиноят ҳуқуқи, кримнология, жиноят–ижроия ҳуқуқи ихтисослиги бўйича юридик фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун диссертацияни муваффақиятли қимоя қилган.

1994 йил июнь ойидан 2002 йил август ойига қадар Фарғона Давлат университетида ўқитувчи, катта ўқитувчи, доцент, кафедра мудири ва декан ўринбосари лавозимларида ишлаган.

Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси 2002 йил 31 январдаги қарори билан доцентлик илмий унвонини олан.

2002 йил август ойидан 2005 йил июнь ойига қадар конституциявий ҳуқуқ кафедраси мудири, ҳуқуқшунослик факультети деканининг ўқув ишлари бўйича ўринбосари лавозимида ишлаган.

2005 йил июнь ойидан бошлаб Наманган Давлат университети ҳуқуқшунослик факультети декани лавозимида ишлайди.

30 дан зиёд илмий мақола, рисола ва ўқув қўлланмалари («Бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик», Фарғона, 2002 йил) муаллифи.